

KOCANIN HAKLARI BAĞLAMINDA “KADININ İZİNSİZ EVDEN ÇIKAMAYIŞI” İLE İLGİLİ HADİSLERİN TAHLİLİ VE MEZHEP İMAMLARININ ANLAYIŞLARI

Necla YASDIMAN DEMİRDÖVEN (*)

Öz

Cahiliye devrindeki kadın anlayışını, devrim denebilecek haklarla, alt üst eden ve kadına yepyeni bir statü kazandıran İslâm, daha sonra Hz. Peygamber dönemindeki çizgisini sürdürmemiş ve geriye dönüş başlamıştır. Bunun en büyük sebeplerinden birisi, sahih olmayan rivayetler, bu rivayetlere bina edilen hükümler ve bilerek ya da bilmeyerek ayet ve sahih hadisleri gözardı eden veya onları görgül/birikimleri doğrultusunda, örfelatalar dinine göre, yorumlayan “insan unsuru”dur. İnsan unsurunun müdahil olduğu her şey sorgulanmaya açık ama kutsallaştırılmaya kapalıdır.

Bugünün İslam bilginlerinin ve özellikle de hadis âlimlerinin üzerine düşen en büyük görev bu dinin temel kaynaklarında yer alan rivayet ve hükümleri bir kez daha gözden geçirerek sağlam ve sakim olanı birbirinden ayırmaktır. İşte bu çalışma İslam hukukunda sözü geçen bazı mezheplerin (özellikle ehl-i sünnetin dört mezhebinin) delil olmak üzere kullandıkları, evli kadınların ihtiyaçları dolayısıyla dışarı çıkma iznini kısıtlayan hatta yok eden bazı rivayetlerin muhaddislere göre tahlilini ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, İzin isteme, Evden Dışarı Çıkış, Nafaka, Nüşuz

Analysis of Hadiths Regarding “Wife’s Not Leaving the House Without Having Permission” in the Context of Husband’s Rights and Conceptions Regarding of the Leaders of Islamic Schools

Abstract

Islam that changed the conception of women prevailing in the era of jahiliyyah (ignorance) by granting revolutionary rights and thus caused women to earn new high status, couldn’t maintain its glory in the era of Prophet (peace be upon him) and flashback has begun. The most important reasons for this may be sorted as unreliable oral reports (hadiths being not authentic or sound), islamic jurisprudence based on these unreliable oral reports, and the “human factor” who ignores intentionally or unintentionally the verses of Quran and sahih hadiths or who interprets them in the view of his own knowledge/experience, by considering traditions and ancestral beliefs. Everything that involved the human factor is open to questioning but closed to sanctification.

The major obligation on today’s islamic and particularly hadith scholars is to examine narrations (oral reports, hadiths) and jurisprudence that takes place in the main sources of Islam elaborately (in a very thorough way) once more, and distinguish sound and unreliable ones., This study herewith, reevaluates analyses of some of the reports (narrations) that has been used as an evidence by some denominations (especially four sunni Islamic Schools) restricting or in fact prohibiting married women needing to go out, in view of muhaddits (hadith narrators).

Keywords: Women, Ask for Permission, Leaving the House, Alimony, Disobedience.

*) Diyanet/Milli Eğitim. (e-posta: neclayasdimandemir@gmail.com).

Giriş

İslâm Hukukunda, kocanın karısı üzerindeki hakları genellikle; 1- Aile reisliği, 2- Kocanın meşrû isteklerine gücünün yettiği ölçüde itaat, 3- Karısının evde oturmasını isteme, 4- Başkalarının eve gelişinin koca izniyle olması, 5- Kocanın malını koruma, 6- Kocaya güzel muamele başlıklarıyla ele alınmıştır.

Biz bu makalemizde kocanın karısı üzerindeki haklarından 3. maddeyi, genel kabul gören dört mezhebin fukahasının delil olarak kullandıkları hadisleri incelemek suretiyle ele alacağız.

Dört mezhebin fukahasına göre; karısının evde oturmasını istemek ittifakla kocanın hakkıdır. Aksi takdirde kadın nâşize¹ konumuna girer ve erkeğin kadına nafaka yükümlülüğü ortadan kalkar².

“Neşez” kelimesi lügatta; yerden yüksek olan mekan, yükselip ortaya çıkan şey mânâsındadır.³ Neşeze “yükseldi, ortaya çıktı” fiilinin masdarı da nüşûz olarak gelir. Ebû İshak’ın söylediğine göre, nüşûz eşler arasında da gerçekleşir. Nüşûz, eşlerin birbirlerinde hoşlanmadıkları şeyler görmesidir. Kadın kocasına nüşuz yaptı derken “onun üzerine yükseldi, asi oldu, kızdırdı ve taatinden çıktı” mânâsı anlaşılır⁴. İbn Esîr’in *Nihâye*’sinde ‘neşeze’ nin ismi faileri olan nâşize kelimesi; kocasına âsi olan ve onun itaatinden çıkan

- 1) Koca haklarını yani kadının vazifelerini teşkil eden bu konu ayrı bir incelemenin konusu olmakla beraber şu kadarını söylememiz mümkündür: İslam hukukuna göre, şu ayetten dolayı kadınlar eşlerine güçleri yettiğince itaat etmekle sorumlu tutulmuşlardır: “Allah’ın kimini kimine üstün kılmasından ötürü ve erkeklerin, mallarından sarfemelerinden dolayı erkekler kadınlar üzerine kavvamdır (yönetici ve koruyucudur). İyi kadınlar, gönülden boyun eğenler ve Allah’ın korunmasını emrettiğini, kocasının bulunmadığı zaman da koruyanlardır. Serkeşlik etmelerinden (nüşuzlarından) endişelendiğiniz kadınlara öğüt verin, yataklarında onları yalnız bırakın, nihayet döviün (ya da ayrılın). Size itaat ediyorlarsa aleyhlerine yol aramayın. Doğrusu Allah Yücedir, Büyüktür.” (4/Nisa, 34). Ayet görüldüğü gibi nüşûzu itaatla ilişkilendirmiştir. Dolayısıyla, itaatın tersi nüşuz olmaktadır. Rabbimizin emri başımız gözümüzün üstündedir. Luzumsuz ve haksız konularda başkaldırı ve isyan aile ortamını yaşanılır olmaktan uzaklaştıracaktır. O halde sağlıklı bir yargıya varmak için öncelikle koca hakları arasında yer alan itaat konusuna nelerin girdiğini delillerle ortaya koymak gerekir. Zira anne babayı ziyaret gibi kadının hakkının bulunduğu yerde itaatın ne derece söz konusu olduğu tartışmaya açık bir konudur. Makale işte bu konulardan biri olan kadının evden çıkışına açıklık getirme çabasıdır.
- 2) Bkt. İbn Abidin, Muhammed Emin b. Ömer, *Reddü’l-Muhtâr ala’d-Dürri’l-Muhtâr*, 2. baskı, Dâru’l-Fikr, Beyrut-1386, III, 576-577; Kâsânî, Ebû Bekr b. Mes’ûd, *Bedâiu’s-Sanâi’ fi Tertibi’s-Şerâi’*, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabiyy, Beyrut, 1982, IV, 22; İbn Kudâme, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Muğni*, I-X, 1. baskı, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1405, VIII, 189; el-Behûtî, Mansur b. Yunus, *Keşşâfu’l-Kinâ’ an Metni’l-İknâ*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1402, V, 473; el-Hattâb, Muhammed b. Abdurrahman, *Mevâhibu’l-Celîl*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1398, IV, 199; İbn Nuceym, Zeyyin b. İbrâhim, *el-Bahrü’r-Râik*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, t.y., IV, 195; Şirbînî, Muhammed el-Hatîb, *Muğni’l-Muhtâc İlä Ma’rifeti Meânî Elfâzi’l-Minhâc*, Dâru’l-fikr, Beyrut, t.y., III, 437.
- 3) Nitekim, “أناه رجل ناشز الجبهة اي مرتفعها” alnı *yüksek bir adam geldi*” denir.
- 4) İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr el-Afrîkiyye el-Mısıriyye (ö.711/1311), *Lisâni’l-‘Arab*, I-XV, 1. baskı, Dâru Sâdr, Beyrut, t.y. (n.ş.z. mad.), V, 417- 418.

kadın anlamında, nâşiz ise; karısına cefa edip ona zarar veren kişi mânasında geçmektedir⁵.

Fukaha sahih bir nikâhla evlenilen kadına, müslüman olsun, fasık olsun, koca tarafından nafaka verilmesinin vacip olduğunda ittifak etmiştir⁶. Nafaka lügatta, harcamak, sarf edip tüketmek anlamında infaktan gelir. Bu da “çıkarma” demektir. Sadece hayırdan kullanılır. Çoğulu “nifâk”tır. Para (dirhem) ile insanın ailesine ve kendisine harcadığı şeyler kastedilir⁷. Nafakanın terim anlamı, geçimini üstlenmek, yiyecek, giyecek ve mesken temin etmektir⁸.

Nafakanın vacib olmasının delilleri şu naslardır:

- 5) İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1399/1979, V, 55.
- 6) Kâsânî, Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, Beyrut, 1982, IV, 15-16; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Dâru'l-fikr, Beyrut, t.y., II, 41; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 426; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 156. Burada önemli bir konuya dikkat çekmek gerekmektedir. Diğer mezheplerde teklif hükmün kısımları Hanefi mezhebinde olduğu gibi sekiz kısma değil beş kısma ayrılmaktadır. Buna göre Şâri'nin yapılmasını istediği fiil iki nevidir: Vâcib ve mendub. Yapılmamasını istediği fiil de iki nevidir: Haram ve mekruh. Yapılıp yapılmamasını mükellefin seçimine bıraktığı fiil ise tek nevidir: Mübah. Vacib; Şâri'in yapılmasını kesin ve bağlayıcı tarzda istediği fiildir. Mesela mükelleflerden namaz kılma, zekat verme, hacetme ve akidlere vefa göstermenin istenip, bunları terk etmenin ağır cezaya çarptırılma sebebi olduğunun bildirilmesi gibi. Vacib'in hükmü şudur: Yerine getirilmesi mutlaka gereklidir; yerine getiren sevabı, özürsüz terk eden ağır ceza hak etmiş olur. Şayet kat'î delil ile sabit olmuş ise, onu inkar edenin kafir olduğuna hükmedilir. Vâcibin bu terim anlamı fakihlerin çoğunluğuna göredir. Hanefi bilginlerinin vâcib terimi ile kasdettikleri anlam ise farklıdır. Şöyle ki; Hanefilere göre, vacib, Şâri'in mükelleften yapılmasını bağlayıcı tarzda istediği ve fakat hakkındaki bu bağlayıcılığın zannî delil ile sabit olduğu fiildir. Fıtır sadakası, kurban kesme, vitir ve bayram namazları ve namazda “Fâtiha” sûresini okuma hükümlerinde olduğu gibi. Bütün bunlar, Hanefilere göre vâcibtir; çünkü haber-i vâhid ile yani zannî delille sâbit olmuşlardır. Şâri'in, mükelleften yapılmasını bağlayıcı tarzda istediği fiil hakkında delilin (mesela, delaleti kati olan Kur'an ayeti, mütevâtir hadis veya meşhur hadis gibi) kat'î olması halinde, buna “farz” adını verirler. Beş vakit namaz, zekat hacc ve namazda Kur'an'dan bir parça okuma hükümlerinde olduğu gibi. Buna göre Hanefî mezhebinde farz ve vâcibin her biri diğerinden farklı anlam taşımaktadır: Farzın hükmü; yapılması kesin olarak gereklidir, terk eden ağır cezayı hak etmiş olur. Farz olduğunu inkar edenin küfrüne hükmedilir. Vâcibin hükmü yapılması kesin olarak gereklidir. Terk eden farzı terk edenin cezasından daha az bir cezayı hak etmiş olur. Vacip olduğunu inkar edenin küfrüne hükmolunmaz... (Geniş bilgi için bkz. Şa'bân, Zekiyüddîn, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (Çev. İbrâhîm Kâfi Dönmez) Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Ankara, 1990, s. 206-208). Konuyu mezheplerdeki hükümler açısından incelememiz dolayısıyla bu bilginin verilme gereği duyulmuştur. Dolayısıyla nafaka hakkındaki hüküm Kur'an'dan kat'î delille sabit olduğundan Hanefiler'e göre farz, diğer mezheplere göre vacip hükmünü almaktadır.
- 7) İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, (n.f.k. mad), X, 357, 358; Ma'lûf, Levis, *el-Müncid fî'l-Lüga*, el-Matbaatü'l-Katolikiyye, Beyrut, 1980, s. 828; Heyet, Mustafa, İbrâhîm-*ez-Zeyyât*, Ahmet Hasan- Abdülkâdir, Ahmet- en-Neccâr, Muhammed Ali, *el-Mu'cemü'l-Vasût*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1960, s. 942.
- 8) İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 571-572.

Kur'an Delilleri

I- "...Anaların yiyecek ve giyeceğini uygun bir şekilde sağlamak çocuk kendisinin olan babaya borçtur. Herkese ancak gücü nisbetinde teklifte bulunulur. Ana çocuğundan, çocuk kendisinin olan baba da çocuğundan dolayı zarara sokulmasın.."⁹

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بَوْلِدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ يَوْلِدِهِ.

II- "Varlıklı olan kimse, nafakayı varlığına göre versin; rızıkı kendisine daraltılmış bulunan fakir de nafakayı Allah'ın ona verdiğiinden versin. Allah bir nefse ona verdiğiinden fazlasını yüklemeyiz. Allah güçlükten sonra kolaylık verir"¹⁰

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا .

III- "(Boşadığınız, fakat iddeti dolmamış) kadınları gücünüz nisbetinde, kendi oturduğunuz yerde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın..."¹¹

أَسْكِنُوهُنَّ مِمَّا فِي بَيْتِكُمْ لَئِيْلَ يَمُنَّ بَيْنَهُنَّ وَالْبَاطِنِ أُولَئِكَ يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا

Kâsânî nafakanın vacip oluşuna delil olarak gösterilen bu âyetle ilgili olarak şunları söylemiştir: "Her erkeğin gücünün yettiği miktarda iskanla emredilmesi demek; aynı şekilde nafakayla da emredilmesi demektir. Çünkü kadın nafakaya ancak evinden dışarı çıkması ve çalışarak kazanmasıyla ulaşabileceken kendisini kocası ve çocuklarına hasretmesinden dolayı bundan menolunmaktadır. Âyetin devamında yer alan "...Onları sıkıntıya sokmak için zarar vermeye kalkışmayın" cümlesi de kadının hepsini bir arada gerçekleştirmesinin ne denli güç ve aynı zamanda kendisine de zarar getireceğine işaret etmektedir"¹².

Makalenin asıl konusu nafaka olmadığından, ayrıca hakkındaki çok sayıdaki hadisi buraya dâhil etmenin çok yer kaplayacağını düşünerek nafakayla ilgili hadis delillerini geçiyoruz.¹³

9) 2/Bakara, 233 İbn Rüşd nafakanın vacip oluşuna delil olarak bu ayeti göstermiştir (Bkz. *Bidâyetü'l-Müctehid*, II, 40-41).

10) 65/Talâk, 7. İbn Kudâme de bu ayeti nafakanın vücubuna delil göstermiştir (Bkz. *el-Muğni*, VIII, 156).

11) 65/Talâk, 6.

12) Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, IV, 15-16.

13) Örnek olmak üzere şu hadisi verebiliriz: Hz. Aişe anlatıyor: "Ebû Süfyan'ın karısı Hind, (bir gün gelerek) şöyle dedi: - "Ey Allah'ın Resûlü! Ebû Süfyan cimri bir adamdır. Bana ve çocuğuma yetecek miktarda (nafaka) vermiyor. Onun haberi olmadan malından almamda bir günah var mı?". Hz.

Kadının izinsiz evden çıkışı nüsz kabul edildiği için nafakasını düşürdüğü, ayrıca verilen bu hüküm fukaha tarafından nafakayı vacip kılan sebeplere bağlandığı için bu konunun da kısaca ele alınması büyük önem taşımaktadır:

Nafakayı Vacip Kılan Sebepler

Fukaha nafakanın vacib oluşunun *sebebinde* açık bir nas olmaması yüzünden, ihtilâf etmiş ve nafakayla ilgili birçok hususu bu sebebe bina ederek çözmüştür. Her ne kadar hakkında ayet ve hadis olmasa da mezheplerin nafakanın vacip olmasının sebebi olarak ileri sürdükleri illetleri konuyla ilgisi bakımından kısaca açıklamak gerekmektedir:

Hanefî Mezhebine göre nafakanın vacip olmasının sebebi; kocanın *sahîh nikâhla* evlendiği kadını *kendisine ait kılarak alıkoyma hakkına sahip olmasıdır*. Böylece kadın, kendisi için alıkonulmuştur. Kadının alıkonulmasının faydası kocaya döndüğüne göre koca da onun ihtiyaçlarını karşılamak durumundadır. Yeterince nafakası karşılanmadığı takdirde, kadın helak olmakla karşılaşacaktır. Bundan dolayıdır ki, müslümanların işlerine bakan hâkimin de rızkı beytû'l-maldan (devletten) karşılanmaktadır. Çünkü halkın

Peygamber: - “Örfe göre sana ve çocuğuna *kifâyet edecek miktarda al*” buyurdular” (Kaynakları için bkz. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîhu'l-Muhtasar*, I-VIII, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları , 2. baskı, İstanbul, 1413/1992, *Büyû*’ 95 (III, 36); *Nafakât* 9 (VI, 193), 14 (VI, 194, 195); Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Thk. M. Fuad Abdülbâki, I-III, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları , 2. baskı, İstanbul, 1413/1992, *Akdiye* 7 (1714), II, 1338; Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, I-V, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992, *Büyû* 79 (3532), III, 802-804; Nesâî, Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb, *el-Müctebâ mine's-Sünen (Sünenü'n-Nesâî)*, I-VIII, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları , 2. baskı, İstanbul, 1413/1992, *Adâbü'l-Kudât* 31, (VIII, 246-247); Şafî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris, *Müsnedü's-Şâfi'i*, Dâru'l-kitâbi'l-ilmîyye, Beyrut, t.y., s. 266, 288; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *Müsned*, I-VI, Müessesetü Kurtuba, Mısır, t.y., VI, 39, 50, 206; Humeydî, Ebûbekr Abdullah b. ez-Zübeyr, *el-Müsned*, I-II, (Thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî), Dâru'l-Kütübü'l-İlmîyye, Mektebetü'l-Mütenebbî, Beyrut, Kâhire, t.y., I, 118; İbn Rahuye, İshak b. İbrâhîm b. Mahled, *Müsnedu İshak b. Râhiye*, I-III, (Thk. Abdülgafur b. Abdülhak), 1. Baskı, Mektebetü'l-İmân, Medînetü'l-Münevvera, 1412/1991, II, 224, 225; Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Mevsilî, *Müsned*, I-XIII, (Thk. Hüseyin Selim Esed), 1. baskı, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Dimaşk, 1404/1984, VIII, 98; İbnu'l-Ca'd, Ebu'l-Hasen el-Cevherî, Ali b. el-Ca'd b. Ubeyd, *Müsnedu İbni'l-Ca'd*, (Thk. Amir Ahmed Haydar), Müessesetu Nâdir, Beyrut, 1410/1990, s. 392; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, I-II, (Thk. Fevvez Ahmed Zemrelî, Halid es-Seb' el-İlmî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Beyrut-1407/1987, *Sünen*, II, 211; Nesâî, Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-VI, (Thk. Abdü'l-Gaffâr Süleyman el-Bindârî, Seyyid, Kesrevî Hasen), Dâru'l-Kütübü'l-İlmîyye, I. baskı, Beyrut, 1411, III, 481; V, 378; Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer, *Sünen*, I-IV, (Thk. es-Seyyid Abdullâh Hâşim), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1386/1966, IV, 234; İbnu'l-Cârûd, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali, *Müctebâ mine's-Sünen (Müntekâ İbnu'l-Cârûd)*, (Thk. Abdullâh Amr el-Bârûdî), Müessesetü'l-Kitâbi's-Sekafiyye, Beyrut-1408/1988, s. 256; İbn Hibban, Ebû Hatim Muhammed b. Ahmed, *Sahîhu İbn Hibban bi Tertîbi İbn Bülbân*, I-XVIII, (Thk. Şu'ayb el-Arnâvut), Müessesetü'r-Risâle, 2. baskı, Beyrut, 1390/1970, X, 68, 71; Taberânî, Ebu'l-Kâsim Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, (I-XXX), Thk. Hamdi b. Abdilmecid es-Selefi, II. baskı, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Mevsil, 1404/1983, XXV, 71, 72; Beyhakî, Ebûbekr Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, (Thk. Muhammed Abdü'l-Kadîr Atâ), Mektebetü Dâri'l-Ba'z, Mekketü'l-Mükerra, 1414/1994, VII, 466, 477; X, 141, 142, 269, 270.

hakkı için haps olmuş ve kazanmaktan alıkonulmuştur. Aynı şekilde, kadın da vaktini kocasının işleri için hasretmiştir¹⁴.

Şâfiî Mezhebine göre nafakanın vâcib olmasının sebebi; kadının *kendisini kocasına tam bir şekilde teslim etmesi, kocanın bulunduğu mahalle nakliyle birlikte kocanın ondan tam bir şekilde faydalanma hakkına sahip olmasıdır*¹⁵. Bu hüküm İmam Şâfiî'nin son görüşüne göredir. Önceki görüşüne göre ise sebep; *nikâh akdidir*, yani karı-koca olmak suretiyle kadının erkeğin eşi olmasıdır¹⁶.

Mâlikî Mezhebine göre, nafakanın vacip olmasının sebebi; “rüşdüne ermiş erkeğin *cinsî birleşmeye gücü yetebilecek zevcesiyle birleşmesidir*. Bu da ya bizzat kadının kendisinin ya da velisinin çağırmasıyla veyahut bizzat kocanın kendisinin bunu talep etmesiyle gerçekleşir”¹⁷. Çünkü bu davet hâsıl olmaz ve kadın özürsüz olarak gerdekten kaçınırsa nafaka hakkı da yoktur. Yine, kadın gerdeğe müsait olmayacak kadar küçükse o zaman da nafaka hakkı yoktur¹⁸.

Hanbelî Mezhebine göre nafakanın vâcib olmasının sebebi, *cinsî birleşmeye gücü yetebilecek zevcesinin kendisini kocasına teslim etmesidir*¹⁹.

Tesbitlerimize göre, **nüşûz'un mezheplere göre kapsadığı alan** farklıdır. Bir mezhebe göre nüşûz sayılan hareket, diğerine göre nüşûz sayılmamaktadır. Bu nedenle, her hangi bir hareketi nüşûz kapsamı içine alan ve evli kadını nafakadan mahrum bırakan bu davranışların çerçevesini iyi tesbit etmek gerekmektedir. Zira bu davranışlardan birisini uzun süre yapması durumunda, kadın kocanın insafına kalmakta, kendine ait bir geliri de yoksa açlık tehlikesiyle karşılaşmamak için ister istemez denileni yapar konuma gelmektedir. Oysaki ne âyetlerde ne sahih ne de zayıf rivâyetlerde nüşûzda bulunan kadının nafakasının düşeceğine dair hiçbir delil gelmemiştir. Nüşûz âyetine bakıldığında orada da, yapılacak işlemler arasında nafakanın düşürülmesinden bahsedilmediğini görüyoruz.

Bu şartlar altında insaf sahibi bir insanın “en ağır hücre mahkumlarının bile nafakası kesilmezken, acaba hangi suçları dolayısıyla evli kadının nafakası kesilmektedir?” sorusunu kaçınılmaz olarak gündeme getirmektedir. Söz konusu soruya cevap olmak üzere

14) Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, IV, 16; Serahsî, *Şemsü'l-Eimme Ebûbekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, el-Mebsût*, I-XXX, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1406, V, 181.

15) Şîrâzî, Ebu İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf, *el-Mühezzeb fi Fikhi'l-İmâmî's-Şâfiîy*, I-II, Dâru'l-fikr, Beyrut, t.y., II, 159; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 435.

16) Şîrbînî, a.g.e., III, 435; Zeydan, Abdülkerim, *el-Mufassal fi Ahkâmî'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fi Şer'iatî'l-İslâmiyye*, I-XI, Beyrut, 1993, VII, 154.

17) ed-Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed, *eş-Şerhu'l-Kebîr alâ Muhtasari'l-Halil*, I-IV, (Thk. Muhammed Aliş), Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y., II, 508-509; Zeydan, a.g.e., VII, 154.

18) ed-Derdîr, *eş-Şerhu'l-Kebîr alâ Muhtasari'l-Halil*, II, 494; Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, Ter. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy; H. Fehmi Ulus; Abdurrahim Ural; Yunus Vehbi Yavuz; Nurettin Yıldız, Risale Yayınları, İstanbul, 1992, X, 96-97.

19) el-Behûfî, Mansur b. Yunus b. İdris el-Behûfî, *Keşşâfu'l-Kınâ' an Metni'l-İknâ*, I-VI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1402, V,186.

mezheplerin, kadının nikâh akdinin gerektirdiği hususlarda kocasına isyan ettiği konular diye ele aldıkları²⁰ nüşuz kapsamına giren ve dolayısıyla nafakayı düşüren sebeplerin şunlar olduğu görülmektedir:

a) Kadının kocasının rızası olmadan bir işte çalışması²¹

b) Kocanın istediği yerde ikâmet etmemesi, başka bir şehre taşınması ve yolculuğu halinde ona arkadaşlık etmemesi²²

c) Kocasının kendisiyle cinsel ilişkiye girmesine izin vermesi²³

Bu üç sebep dört mezhebin bazı ayrıntılarını onayladığı, bazı ayrıntılarını ise nüşuz sebebi saymadığı konu başlıklarıdır.

d) Nüşûzda İttifak Edilen Husus: Kocadan İzinsiz Evden Çıkış

Dört mezhebin de ortak görüşüne göre, bir özrü bulunmadığı halde kocasından izinsiz evden çıkan kadın nâşize olmakta, tekrar koca evine dönünceye kadar da nafaka hakkını kaybetmektedir²⁴. Bu konu kadınlar açısından son derece önemlidir. Zira aile, akraba zi-

20) İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 189.

21) Mezheplere göre, “kadın kendisini zayıf düşürmeyecek ve güzelliğine zarar vermeyecek bir işi evde yapabilir. Koca zararlı olacak bir şeyden onu engelleyebilir” (Bkz. Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, X, 98.). Ancak “kadının devlet memuru olarak veya evin dışında bir sanatın sahibi olarak çalışması ise tamamen kocasının izniyle gerçekleşir. Şayet kocası onu dışarda çalışmaktan menedip evde oturmasını ister, o da dinlemez ve çalışmak için çıkarsa bu bir nüşuz sayılır. Çünkü, onun kocasına kendini teslimi eksiktir. Kocanın hakkı olan alıkoyma tam olmadığı için nâşize olmuştur ve nafakayı haketmez. Kadın kendisini gündüz değil de gece teslim etse veya bunun aksi de olsa, teslim noksan olduğu için nafaka yoktur” (Bkz. İbn Abidin, *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 577; Zeydan, *el-Mufasssal fî Ahkâmî'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fi'ş-Şer'ati'l-İslâmiyye*, VII, 165-166.

22) Mezheplere göre; “ikâmet edilecek yerin seçimi kocaya aittir. Kadın bunu kabullenmediği takdirde nafakasını düşürebilecek bir nüşuz sebebi olur” (İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 189. Hukûkî ayrıntılar için bkz. Kâsânî, *Bedâi*, IV, 19; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 183; el-Behûfî, *Keşşâfu'l-Kinâ*, V, 471; Dimyâtî, Ebûbekir es-Seyyid el-Bekrî b. es-Seyyid Muhammed Şatâ ed-Dimyâtî, *İlânetu'î-Tâlibîn*, I-IV, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y., III, 348; el-Büceyrimî, Süleyman b. Amr b. Muhammed el-Büceyrimî, *Hâşiyetü'l-Büceyrimî*, I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Diyarbakır, Türkiye, t.y., III, 406; Zeydan, *el-Mufasssal fî Ahkâmî'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fi'ş-Şer'ati'l-İslâmiyye*, VII, 157; Zuhaylî, V., *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, X, 95-97).

23) Şâfî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre; kadının kendisini bundan alıkoyacak bir özrü olmadığı halde cinsi ilişkiye girmeyi veya kendisinden dokunma veya öpme gibi faydalanmayı reddetmesi nüşûzdur. Bu özür ise, cinsi ilişkiye girdiği takdirde ona zarar verecek bir hastalığının olması veya hasta haliyle buna dayanamayacak olmasıdır (Ayrıntılar için bkz. Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 436; İbn Abdilber, Ebû Amr Yûsuf b. Abdilber en-Nemeî, *el-Kâfi*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. baskı, Beyrut, 1407, I, 255; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 189; el-Behûfî, *Keşşâfu'l-Kinâ*, V, 473). Hanefî mezhebine göre ise, kadın kendini bundan çekse bile, koca evinde kaldığı müddetçe, nüşûz sayılmaz. Çünkü, nafakanın vacip olmasını gerektiren teslim vardır. Koca evinde alıkonması müddetince, kocanın onunla ister istemez cinsi ilişkiye girmesi mümkün olur (Ayrıntılar için bkz. Kâsânî, *Bedâi*, IV, 22; İbn Abidin, *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 576-577).

24) Bkz. İbn Abidin, *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 576-577; Kâsânî, *Bedâi*, IV, 22; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VIII, 189; el-Behûfî, *Keşşâf*, V, 473; el-Hattâb, Ebû Abdillah, Muhammed b. Abdur-

yareti vb. kadınların gidecekleri yerleri seçme konusunda, yani bir anlamda onların sosyal yaşamlarını kısıtlama hususunda mezhepler erkekler için çok geniş yetkiler vermişlerdir. Dikkati çeken ise, fıkıh kitaplarında hükümler verilirken bu konuda zayıf rivâyetlerin kullanılmış olmasıdır.

1- Kadının İhtiyaçları İçin Çıkışı

“Nafakanın Vacip Olmasının Sebepleri” konusunda işlendiği gibi, mezhepler nikâh akdini, neredeyse, kocasının kadını alıkoyması ve hapsedmesi olarak algılamışlardır. Dolayısıyla, bu konunun irdelenmesi, nafaka açısından olduğu kadar, kadının sosyal ve psikolojik durumu bakımından da büyük bir önem arz etmektedir. Bu meseleyi kadının ihtiyaçları için çıkışı ile ana-baba ve akrabalarını ziyaret için çıkışı olmak üzere iki ayrı alt başlıkta incelemek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır:

Hanbelî Mezhebi fukahâsından el-Behûtî (ö.1051/1641) şöyle demektedir. “Koca hanımının yerine getirilmesi gerekli olan ihtiyaçlarını temin ettiği takdirde, kadının kocasından izinsiz dışarıya çıkması haramdır. Ancak koca, kadının gerekli ihtiyaçlarını dışarıdan sağlamıyorsa, kocanın izni olsa da olmasa da zaruret kabilinden olduğu için kadın kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere dışarı çıkabilir”²⁵.

Şâfiî fukahâsından Şîrbînî’nin ifâdesine göre; kadının bu çıkışı örfün gerektirdiği ihtiyaçlar gibi, meşrû bir özür için olursa nafakası düşmez. Çünkü, özür zaruret kabilindedir. Zarûretler ise mahzurları mübah kılar²⁶. Bu son ifadeden anlaşılana; kocasının ilgisiz kaldığı örfün gerektirdiği ihtiyaçlarda kadının serbest ve hür oluşudur. Yine, bu ifade aslında tutarlı ve mantıklı görünmektedir. Ancak, fıkıh kitaplarını tarayıp da örfün gerektirdiği bu ihtiyaçların neler olduğuna baktığımızda şu ifâdeler karşımıza çıkmaktadır:

Hanefî fakihî İbn Nüceym’in (ö.970/1562) bildirdiğine göre; “Kocanın yedi yere izin verme hakkı vardır: Bunlar: Anne, baba ve akraba ziyareti, kadının ölü yıkayıcısı olma durumu, başkasında alacağı hakkı varsa veya başkasının onda alacağı hakkı varsa, farz olan hac durumu söz konusu ise koca dışarı çıkması için kadına izin verir. Bunların dışında yabancıların ve hastaların ziyareti ile düğün yemeği gibi yerlere gitmesine izin vermez, kadın da çıkmaz. Eğer koca izin verir ve kadın da çıkarsa her ikisi de günahkar olur”²⁷.

rahman el-Mağribî, *Mevâhibu'l-Celîl*, I-VI, Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, Beyrut, 1398, IV, 199; İbn Nüceym, Zeyyin b. İbrâhim b. Muhammed b. Muhammed b. Bekr (ö.970/1562), *el-Bahrü'r-Râik*, I,VII, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y , IV, 195; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 437.

25) el-Behûtî, *Keşşafu'l-Kına*, V, 197.

26) Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 437.

27) İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, IV, 212. Aynı ya da benzer ifadeler için bkz. İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-Kadîr*, I-VII, 2. baskı, Dâru'l-fikr, Beyrut, t.y., IV, 398. İbn Abidin'in bildirdiğine göre, kocanın ölü yıkayıcısına da mani olma hakkı vardır. Çünkü, kendi hakkı daha önceliklidir. Ancak farz-ı kifâye ise durum değişir (Bkz. İbn Abidin, *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 146).

İbnü'l-Hümâm'ın bildirdiğine göre; “kadının kocasının rızası olmadan ilim meclisine gitmesi de câiz değildir. Şâyet onun sorması gereken bir sorusu olursa, bu takdirde kocası bir ilim adamına sorar ve karısına haber verir. Koca sormaktan çekinirse o takdirde kocasının rızası olmasa da kadın çıkar”²⁸. “Cemaatle namaz için mescidlere gitmek gibi, mendup olan yerlere gitmek için de kocanın karısının çıkışını engellemeye hakkı vardır. Dolayısıyla, mübah olan yerlere çıkmasına engel olması da böyledir”²⁹. Abdülkerim Zeydan, fukahânın bu tip sözlerine bir açıklama getirir ve “Kadının içinde münker olaylar ile günahların yaşandığı yerlere gitmesine izin vermesiyle her ikisi de günahkâr olur”³⁰ der.

Konu ile İlgili Hadisler ve Tahlilleri

Bazı mezheplerce kadının kocasından izinsiz evden çıkışı ile ilgili olarak kitaplarında mesned gösterilen hadisler ve tahlilleri şöyledir:

I- İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre:

“Has'am kabilesinden bir kadın Hz. Peygamber'e gelerek şöyle dedi: “*Ya Resûlullah! Bana kocanın kadın üzerindeki hakkını haber ver, çünkü ben dul bir kadını. Eğer o hakları yerine getirmeye muktedir olursam evlenirim, yoksa dul olarak otururum*”. Bunun üzerine Hz. Peygamber: - “*Kocanın kadın üzerindeki hakkı, kocası onu arzuladığında kendisi bineğin eğerinde bile olsa ona engel olmaması, onun izni olmaksızın nafîle oruç tutmamasıdır. Eğer tutarsa aç ve susuz kalmış olur ve bu (oruçu) kabul edilmez. Evinden ancak kocasının izniyle çıkabilir. Eğer çıkarsa gökteki melekler, rahmet melekleri ve azab melekleri geri dönünceye kadar ona lânet eder*” buyurdu. Bunun üzerine kadın: - “*Şüphesiz ebedî olarak evlenmeyeceğim*” dedi³¹.

عن عباس أن امرأة من خثعم أتت رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالت يا رسول الله أخبرني ما حق الزوج على الزوجة فاني امرأة أتم فان استطعت وإلا جلست أيما قال فان حق الزوج على زوجته أن سألها نفسها وهي على ظهر بعير أن لا تمنعه نفسها ومن حق الزوج على الزوجة أن لا تصوم تطوعا إلا باذنه فان فعلت جاعت وعطشت ولا يقبل منها ولا تخرج من بيتها إلا باذنه فان فعلت لعنتها ملائكة

السماء وملائكة الرحمة وملائكة العذاب حتى ترجع قالت لا جرم لا أتزوج أبدا
Heysemî'nin (ö.807/1405) bu metinle senetsiz olarak verdiği ve “Bu hadisi Bezzar

28) İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, IV, 398.

29) Zeydan, a.g.e., VII, 292.

30) A.g.e., VII, 292.

31) Ebû Yälâ, *Müsned*, IV, 340 (2455); Heysemî, Ebu'l-Hasen Nureddin Ali b. Ebi Bekr (ö.807/1405), *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, I-X, Dâru'r-Riyâd li't-Türâs, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, Beyrut-1407, IV, 306-307; İbn Münzir, Ebû Muhammed Abdülazîm b. Abdi'l-kavî, el-Münzirî (ö.656/1258), *et-Terğîb ve't-Terhîb*, I-IV, (Thk. İbrâhim Şemsüddin), 1. baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417, III, 38 (2985).

(ö.292/905) rivâyet etti. İsnadında yer alan Hüseyin b. Kays **zayıftır**, Hüseyin b. Numeyr ise onu güvenilir bulmuştur. Geri kalan râvileri ise güvenilirdir³² dediği söz konusu hadis Bezzar'ın *Müsned*'inde değil, Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'inde:

İbn Abbas - İkrime - Hüseyin b. Kays - Hâlid - Vehb b. Bakiyye isnâdıyla yer alır. Ancak Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'inde “...onun izni olmaksızın nafile oruç tutmamasıdır. Eğer tutarsa aç ve susuz kalmış olur ve bu (oruca) kabul edilmez...” sözleri yoktur. Onun yerine “..Kocasının izni olmaksızın evinden birşey vermemesidir. Eğer verirse günahı kadının üzerine, sevabı kendinden başkasının üzerinedir..” ifadesi yer alır. Ayrıca Heysemî'nin eserindeki son cümle; “Bunun üzerine kadın: - “Şüphesiz ebedî olarak evlenmeyeceğim” dedi.” cümlesi de bulunmaz.

İsnadda yer alan ve Heysemî'nin de söz konusu ettiği râvî, Hüseyin b. Kays er-Rahbî, Haneş lakabı ile tanınır. Hakkında söylenenler ise şöyledir: Ahmed b. Hanbel onun için “**Hadiste birşey değildir. Ben ondan birşey rivâyet etmiyorum**”, Abdurrahman, “**Hadiste zayıftır, Allah'tan ona selamet dileriz ama onun için yalan söylüyordu deniyor**” demişlerdir. Yahyâ b. Maîn ve Ebû Zür'a da onun **zayıf** olduğunu söylemişlerdir³³. Buhârî, “**Hadisleri yazılmaz**” Nesâî, “**güvenilir değil, hadisleri terkedilir**”, es-Sa'dî, “**Hadisleri son derece münkerdir**”, Dârakutnî, “**Metruktur (hadisleri terkedilmiştir)**” ifadesini kullanmıştır³⁴. Ahmed b. Hanbel, “Onun sadece bir tane hasen hadisi var” dedikten sonra yukarıdaki rivâyetten başka bir hadisi nakletmiştir³⁵. Yaptığımız incelemelere göre, Heysemî'nin söylediği şahıstan başkası onu güvenilir bulmamıştır³⁶.

Diğer râvilerini incelemeye gerek kalmadan kaynakta yer alan Hüseyin b. Kays er-Rahbî hakkında söylenenler, bu şahıstan rivayet edilen haberlerin ne derece zayıf olduğunu ortaya koymuştur. Albânî'nin de “**çok zayıf**”³⁷ dediği hadise görüldüğü gibi sahih

32) Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 307.

33) Ebu Hatim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, *el-Cerhu ve't-Ta'dil*, I-IX, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyy, Beyrut, 1271/1952, III, 63.

34) Zehebî, Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mizânî'l-İ'ridâl fi Nakdi'r-Ricâl*, I-VIII, (Thk. eş-Şeyh Ali Muhammed Muavviz ve eş-Şeyh Adil Ahmed Abdülmevcud), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. baskı, Beyrut, 1995, II, 303.

35) Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifetü'r-Rical*, I-IV, el-Mektebü'l-İslâmiyy, Dâru'l-Hânî, Beyrut, Riyad, 1408/1988, II, 486.

36) Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz., Buhari, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Kitâbu't-Târihu'l-Kebîr*, I-VIII, (Thk. es-Seyyid Hâşim en-Nedvî), Dâru'l-Fikr, t.y., II, 393; *Kitâbu't-Târihu's-Sağîr*, I-II, (Thk. Mahmud İbrâhim Zâid), Dâru'l-Va'y, Mektebetü Dâri't-Türâs, Halep, I. baskı, Kahire, t.y., II, 54; el-Cüzcânî, Ebû İshâk İbrahim b. Yakub el-Cüzcânî, *Ahvâli'r-Ricâl*, (Thk. Subhi el-Bedri es-Samerâî), Müessesetür-Risâle, I. baskı, Beyrut, 1405, I, 105; İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahmân el-Bağdâdî, *ed-Duafa ve'l-Metrikîn*, I-II, (Thk. Abdullâh el-Kâdî), I. baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1406, I, 33; el-Cürcânî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*, II, 352; İbnü'l-Cevzî, *et-Tahkîk fi Ehâdisi'l-Hilâf*, I-II, (Thk. Mes'ud Abdü'l-Humejd Muhammed es-Sa'dîni), I.Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415, I, 498; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifetü'r-Rical*, I-IV, el-Mektebü'l-İslâmiyy, Dâru'l-Hânî, Beyrut, Riyad, 1408/1988, II, 486; el-Hatîb el-Bağdâdî, el-Hatîb Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Muvaddihu Evhâmi'l-Cem'i ve't-Tefrik*, I-II, (Thk. Dr. Abdü'l-Mu'tî Emin Kal'acı), I. baskı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1407, I, 557.

diyen bir tek muhaddis yoktur.

II- İbn Ömer’in (Abdullah b. Ömer) şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

عن بن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم ثم أن امرأته أتته فقالت ما حق الزوج على امرأته فقال لا تمنعه نفسها وإن كانت على ظهر قتب ولا تعطي من بيته شيئا إلا بإذنه فإن فعلت ذلك كان له الأجر وعليها الوزر ولا تصوم يوما تطوعا إلا بإذنه فإن فعلت ذلك ائمت ولم تؤجر ولا تخرج من بيته إلا بإذنه فإن فعلت لعنتها الملائكة ملائكة الغضب وملائكة الرحمة حتى تتوب أو تراجع قيل فإن كان ظلما قال وإن كان ظلما

Hız. Peygamber’e bir kadın gelip şöyle sordu: “-Ya Resûlullah! Kocanın karısı üzerindeki hakkı nedir?” Hız. Peygamber, şöyle cevap verdi: - “Kocanın kadın üzerindeki hakkı, kocası onu arzuladığında kendisi bineğin eğerinde bile olsa ona engel olmaması, kocasından izinsiz evinden birşey vermemesidir. Eğer bunu yaparsa, sevabı kocasına günahı kendisine kalır. Kocasının izni olmadan nafile oruç tutmamasıdır. Eğer tutarsa günaha girer, sevap verilmez. **Evinden ancak kocasının izniyle çıkabilir.** Eğer çıkarsa rahmet melekleri ve azab melekleri tevbe edinceye veya geri dönüncüye kadar ona lânet eder”. Hız. Peygamber’e: - “Koca zâlim olsa bile mi?” denildi. Resûlullah: - “Zalim olsa bile” dedi³⁸.

Hadisin yer aldığı isnad silsilesi şöyledir:

1. İbn Ömer > Atâ > Leys > Cerîr > **Ebû Dâvud**
2. İbn Ömer > Atâ > Leys > Kuteybe > Ebû Muâviye > İbn Ebî Şeybe > **Abd b. Humeyd**
3. İbn Ömer > Atâ > Leys > Cerîr > Ebû Dâvud > Yûnus b. Hubeyb > Abdullah b. Câfer > Ebûbekir b. Fûrek > **Beyhakî**
4. İbn Ömer > Atâ > Abdülmelik b. Süleyman > Leys > Abdürrahim b. Süleyman > Ebûbekir b. Ebî Şeybe > İbn Vaddâh > Kâsım b. Esbağ > Saîd b. Nasr > **İbn Abdilberr**

37) Albânî, Muhammed Nâsırü'd-Dîn, *Daifu't-Tergîb ve't-Terhîb*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 1. Baskı, 1421.

38) Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 292 (14490). İbn Ömer'den yapılan bu rivâyetin aynı anlama gelen bazı lâfız farklarıyla yer aldığı hadisler için bkz. Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Süleyman b. Ebî Dâvud el-Fârisî, *Müsned*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y., s.263; Abd b. Humeyd, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Humeyd el-Keşî, *el-Müntehâb min Müsnedi Abd b. Humeyd*, (Thk. Subhî el-Bedrî, Mahmûd Muhammed es-Sa'îdî), Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1408/1998, s.258 (Zalim kelimesinin olduğu cümle burda yer almaz); İbn Abdilber, Ebû Amr Yûsuf b. Abdilber en-Nemerî, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-Meânî ve'l-Mesânîd*, I-XXII, (Thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdülkebir el-Bükrâ), Vizâratü'l-Umûmi'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Mağrib, 1387, I, 231.

Bütün isnadların ortak ravisi olan Leys b. Süleym için, Buhârî (ö.256/870) “**Mürsel hadisleri münkerdir**”³⁹ derken, İbn Hibban (ö.354/965) onun hakkında şu bilgileri verir: “Ömrünün son zamanlarında hadisleri karıştırdı. Hattâ ne dediğini bilmiyor, isnadları karıştırıyor, mürsel hadisleri merfu yapıyordu. Güvenilir kimselerden onların olmayan hadisleri rivâyet ediyordu. Bütün bunlar hep onun ihtilatı yüzünden oluyordu. Yahyâ el-Kattân, İbn Mehdî, Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn onun hadislerini terketti”⁴⁰.

İbn Hazm (ö.456/1063), “Leys **zayıftır**. Hâşâ Allah Resûlü zulmü mübah karşılamaz. Bu **ilave cümle uydurmadır**. Hiç şüphesiz Leys’e de ait değildir” der⁴¹. Zehebî (ö.748/1347), isnatta yer alan Leys b. Süleym için şöyle söyler: “Bazı imamlar Leys’i iyi bulurlar. Hâlbuki hadisleri hasen hadis mertebesine ulaşmaz. Bilakis **zayıf** mertebesine yakındır. Şahit olması bakımından itibar için, tergîb ve fezâil konularında hadisleri kullanılabilir. Fakat vacip hükümler söz konusu olduğunda kullanılamaz”⁴².

İbn Hacer de “hadiste yer alan Leys b. Ebi Süleym çok zayıf”⁴³ derken Albânî de rivayete “**zayıf**”⁴⁴ hükmünü verir.

Görüldüğü gibi, her iki rivâyet de kendisiyle hüküm konamayacak derecede **zayıftır** ve dolayısıyla hüccet olmaları da imkânsızdır.

Aşağıda vereceğimiz rivâyetler; kocalarının kadınları mescid ya da mescid benzeri ilmi toplantılar gibi faydalı yerlere gitmekten⁴⁵ alkoymaması gerektiğini ifade ediyorsa da, fukaha bu hadisleri hanımların ancak kocalarının izniyle gitmelerine delalet edeceği şeklinde anlamışlardır. Kocanın hanımını göndermesinin de müstehab (sevap) olduğuna hamletmişlerdir. Beyhakî (ö.458/1066) bütün ilim ehlinin bu hadisleri farz değil, müstehab (sevap) kabul ettiğini belirtmiştir⁴⁶. Sözkonusu rivâyetler şunlardır:

III- Sâlim’in babasından rivâyetine göre, Peygamberimiz; **إذا استأذنت امرأة أحدكم إلى المسجد فلا يمنعها** “*Birinin hanımı camiye gitmek için kendisinden izin isterse ona engel olmasın*” buyurmuştur⁴⁷.

39) Buhârî, *ed-Duafâü’s-Sağîr*, I, 114

40) İbn Hibbân, Ebû Hatim Muhammed b. Ahmed, *el-Mecrûhîn min’el-Muhaddisîne ve’d-Duafâ ve’l-Metrûkîn*, I-III, (Thk. Mahmûd İbrâhim Zâhid), Dâru’l-Va’y, Haleb, 1396, II, 231.

41) İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed ez-Zâhirî, *el-Muhallâ (bi’l-Asâr)*, I-XI, (Thk. Lecnetü İhyâ’it-Türâsi’l-Arabî), Dâru’l-Afâki’l-Cedîde, Beyrut, t.y., X, 332,

42) Zehebî, Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, I-XXIII, (Thk. Şuayb el-Arnâvût, Muhammed Nuaym), Müessesetü’r-Risâle, 9.baskı, Beyrut, 1413, VI, 184

43) İbn Hacer, Ahmet b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibü’l-Âtiye bi Zevâidi’l-Mesânîdi’s-Semâniye*, (Thk. Ganîm b. Abbas b. Ganîm ve diğ.leri), Dâru’l-Vatan, Riyad, 1. Baskı, h.1418), II, 194

44) Albânî, Muhammed Nâsîru’d-Din, *Daifu’l-Câmi’i’s-Sağîr ve Ziyâdetuhu* (Thk., Züheyr eş-Şâviş), el-Mektebetü’l-İslamiyy, Beyrut, 2. baskı, h. 1408, 2730.

45) Fukaha hadiste gelen “mescid” ifadesinin mescid gibi gidilmesi faydalı olan her yere şâmil olduğunu belirtmiştir (Bkz. İbn Abdülber, *Temhîd*, X, 223).

46) Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, III, 132.

47) Buhârî, *Ezan* 166 (I, 211); *Nikâh* 116 (VI, 160); Müslim, *Salât* 134 (442), I, 326; Dârimî, *Sünen*, I, 128; I, 330; Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, I, 260; Abdürrezzak, Ebûbeker Abdür-Rezzak b. Hemmâm es-

Kaynaklarında görüldüğü gibi Buhârî (ö.256/870), Müslim (ö.261/874), İbn Huzeyme (ö.311/923) ve İbn Hibban (ö.354/965) bu hadisi “**Sahîh**” adlı eserlerine almışlardır. Ebû Nuaym (ö.430/1039) da Müslim’e yaptığı Müstahrec’de bu hadise yer vermiştir. Hadisin **sahih** olduğu hususunda **ittifak edilen** bir hadis olduğu anlaşılmaktadır.

Hadisle İlgili Yorumlar: Şafîî (ö.204/819), bu hadisle kastedilenin Mescid-i Haram olduğunu diğer mescidlere genelleştirilemeyeceğini ve kocanın diğer mescidlere gitmekten karısını alıkoyma hakkı olduğunu belirtir⁴⁸. Buhârî (ö.256/870) ise bu hadisin içinde bulunduğu bab başlığını “Kadının Camiye ve Diğer Yerlere Gitmek İçin Kocasından İzin İstemesi” şeklinde koymuştur⁴⁹. İbn Abdilber’e (ö.463/1071) göre, bu hadis eşin iyi ve güzel bulduğu yere karısını göndermesinin müstehab olduğunu ifade eder⁵⁰. Yine, bu hadis kadının anne baba ve akrabalarını ziyaret gibi her güzel ve mübah olan yere çıkış izni bulunduğuna da işaret eder. Çünkü mescide gitmesi aslında kadına vacip değildir⁵¹. Buna rağmen izin verilmesi istenmektedir. Eğer erkek göndermezse, sılaî rahim olan yerleri ziyaret ve kadının faydasına olan yerlere ziyaret hususunda koca izin vermeye zorlanır (mecbur bırakılır)⁵².

Münâvî (ö.952-1031/1609) ise, kadın adına fitneden emin olunduğu zaman izin vermesinin müstehab olduğunu ancak, kendi zamanının buna müsait olmadığını belirtir⁵³. Zürcânî (ö.1122/1710), Şafîî’nin eski görüşüne, İmam Ahmed, İshak b. Hubeyb ve hadis ashabının “şâyet erkek kadının camiye gitmesine izin vermekten çekinirse buna icbar edileceği (zorlanacağı)” görüşünde olduğunu söyler. Çünkü usulde sahîh olan “yapmayın”

San’ânî, *el-Musannaf*, I-XI, (Thk. Habîbu’r-Rahmân el-A’zamî), el-Mektebetü’l-İslâmiyye, Beyrut, 1403, III, 151; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 7; II, 9; Humeydî, Ebûbekr Abdullah b. ez-Zübeyr, *el-Müsned*, I-II, (Thk. Habîbu’r-Rahmân el-A’zamî), Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Mektebetü’l-Mütenebbî, Beyrut, Kâhire, t.y., II, 277; Ebû Ya’lâ, *Müsned*, IX, 306, 370, 400, 412; Ebu’l-Mehâsin, Yusuf b. Mûsâ el-Hanefî, *el-Mu’tasar mine’l-Muhtasar min Müşkili’l-Asâr*, I-II, Alemü’l-Kütüb, Mektebetü’l-Mütenebbî, Beyrut, Kâhire, t.y., II, 16; İbn Huzeyme, Ebûbekr Muhammed b. İshak, *Sahîh*, I-IV, (Thk. Dr. Muhammed Mustafa el-A’zamî), el-Mektebetü’l-İslâmiyye, Beyrut, 1390/1970, III, 90; İbn Hibban, *Sahîh*, V, 591 (2213); Ebû Nuaym el-İsbahânî, Ahmet b. Abdillâh el-Müsnedü’l-Müstahrec alâ Sahîhi’l-İmâmî Müslim, (I,IV), (Thk. Muhammed Hasan İsmâil eş-Şafîî), I. baskı, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, 1996, II, 62; Ebû Avâne, Ya’kûb b. İshâk el-İsferâinî, *Müsned*, I-V, (Thk. Eymen b. Ârif ed-Dimaşkî), Dâru’l-Ma’rife, I. baskı, Beyrut, 1998, II, 56; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, III, 132; V, 224.

48) Şafîî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris, *İhtilâfu’l-Hadîs*, (Thk. Amir Ahmet Haydar), I. baskı, Müessesetü’l-Kütübî’s-Sakafiyye, Beyrut, 1405-1985, s. 141.

49) Buhârî, *Nikâh* 116 (VI, 160).

50) İbn Abdilber, Ebû Amr Yûsuf b. Abdilber en-Nemerî, *et-Temhîd limâ fi’l-Muvatta’ mine’l-Meânî ve’l-Mesânîd*, I-XXII, (Thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdülkebir el-Bükrâ), Vizârattü’l-Umûmî’l-Evkâf ve’ş-Şuûnî’l-İslâmiyye, Mağrib, 1387, *Temhid*, X, 223.

51) İbn Abdilber, *et-Temhîd*, X, 281.

52) İbn Abdilber, *et-Temhîd*, X, 282.

53) Münâvî, Muhammed Abdîrrauf el-Münâvî, *Feyzu’l-Kadîr Şerhu’l-Câmî’s-Sagîr*, I-VI, el-Mektebetü’t-Ticâriyyetü’l-Kübrâ, I. baskı, Mısır, 1356, I, 274.

sîgasının her zaman harama delâlet ettiğini ve izin vermenin şart olduğunu bildirir⁵⁴. Bazı rivâyetlerde bu ifadenin sonunda “*geceleyin*” ibaresi de yer alır⁵⁵.

Zeydan’ın bildirdiğine göre, “fukaha tarafından bu hadis, kadının mescide gidebilmesi için kocasının iznini almasının zaruriyetine işaret ettiği şeklinde yorumlanmıştır. Diğer şer’i maslahatlar için evden çıkışı da buna kıyas edilmiştir”⁵⁶.

Değerlendirmeyi sonraya bırakarak tahlile devam ediyoruz:

IV- İbn Ömer’den rivâyet edildiğine göre; Resûlullah şöyle buyurmuştur:

“لا تمنعوا إماء الله مساجد الله *Allah’ın hanım kullarını mescidlerden menetmeyi-
ni*”⁵⁷.

Kaynaklarında görüldüğü gibi Müslim bu hadisi “**Sahîh**”ine almıştır. Sahîh ya da hassen rivâyetleri derleyen Ebû Nuaym ve Makdisî (ö.643/1245) de eserlerinde bu rivâyete yer vermişlerdir. Hadisin râvîlerini ileri sürerek **zayıf olduğunu belirten olmamıştır**.

Hadisle İlgili Yorumlar: Azîmâbâdî (ö.1273/1857) “Fukaha, bu hadisi kadının hacca gitmesine mani olmamak yönünde tefsir etmiş, diğer mescidler için ise, kadının genç ve yaşlı olmasına göre farklı hükümler vermişlerdir” diyerek durumu özetler. O bu hukûki ayrıntıya karşı çıkar ve kadınların örtülü oldukları takdirde emniyetin hasıl olduğunu belirtir⁵⁸.

Mübârekpûrî (ö.1353/1934), kadınların evde namaz kılmaları daha efdal olmakla beraber, izin istediklerinde verilmesinin menedilmediğini, bilakis verileceğini, onların mescide gitmelerini yasaklamamanın tenzihen mekruh olduğunu söylemektedir⁵⁹.

54) Zûrkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdîbâkî b. Yusuf ez-Zûrkânî, IV, 42.

55) Bunun için bkz. İbn Huzeyme, Ebûbekr Muhammed b. İshak (ö.311/923), *Sahîh*, I-IV, (Thk. Dr. Muhammed Mustafa el-A’zamî), el-Mektebetü’l-İslâmiyye, Beyrut, 1390/1970, III, 90 (1678); İbn Ca’d, Ebu’l-Hasen el-Cevherî, Ali b. el-Ca’d b. Ubeyd (ö.230/845), *Müsnedü İbni’l-Ca’d*, (Thk. Amir Ahmed Haydar), Müessesetu Nâdir, Beyrut, 1410/1990, I, 182 (1181).

56) Zeydan, a.g.e., VII, 290.

57) Müslim, *Salât* 136 (442), I, 327; Ebû Nuaym, *el-Müsnedü’l-Müstahrec alâ Sahîhi Müslim*, II, 62 (982); II, 63 (985); Makdisî, Ziyâuddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdi’l-Vâhid b. Ahmed el-Hanbelî, *el-Ehâdîsü’l-Muhtâra*, I-X, (Thk. Abdülmelik b. Abdillâh b. Dehîş), Mektebetü’n-Nahdati’l-Hadîse, Mekte-1410, I, 303; Ebû Avâne, Ya’kûb b. İshâk el-l-İsferâînî (ö.316/928), *Müsned*, I-V, (Thk. Eymen b. Ârif ed-Dimaşkî), Dâru’l-Ma’rife, 1. baskı, Beyrut, 1998, I, 396 (1447); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, V, 224 (990); Ebû Dâvud, *Salât* 52 (566), I, 382; Enes b. Mâlik, Ebû Abdillâh, *el-Muvatta*, I-II, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992, *Kible* 12, (I, 197); İbn Ebî Şeybe, Ebûbekr Abdillâh b. Muhammed, *el-Kitâbu’l-Musannaf fi’l-Ehâdîsi ve’l-Asâr*, I-VII, (Thk. Kemal Yusuf el-Hût), Mektebetü’r-Rüşd, Riyad, 1409, II, 156 (7611); Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *Müsned*, I-VI, Müessesetü Kurtuba, Mısır, t.y., II, 16 (4655); Ebû Ya’lâ, *Müsned*, I, 143 (154); Taberânî, Ebu’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu’cemu’l-Kebir*, (I-XX), Thk. Hamdi b. Abdilme’cîd es-Selefi, II. baskı, Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, Mevsil, 1404/1983, XII, 363 (13350); XII, 425 (13565); İbn Abdilber, *Temhîd*, XXIV, 278-280.

58) Azîmâbâdî, Ebu’t-Tayyib Muhammed Şemsü’l-Hakk (ö.1273/1857), *Avnü’l-Ma’bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvud*, I-X, 2. baskı, Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut, 1415, II, 192.

59) Mübârekpûrî bu sözlerden sonra, alimlerin kadının mescide gitmesinin şartları hususundaki görüşlerini ayrıntılarıyla zikreder. Buna göre koku, ziyet, gösterişli elbiseler, erkeklerle karışma ve mefse-

V- Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre, Resûlullah şöyle buyurmuştur: “أن النبي قال لا تمنعوا إماء الله مساجد الله وإذا خرجن فليخرجن تفلات قال الربيع يعني لا يتطيبن Allah'ın hanım (kul)larını mescidlerden menetmeyiniz. Onlar da koku sürünmeden evlerinden dışarı çıksınlar”⁶⁰.

Kaynaklarında görüldüğü gibi İbn Huzeyme ve İbn Hibban hadisi “**Sahîh**” eserlerine almışlardır. Sahîh ya da hasen hadisleri topladığı belirtilen İbn Cârûd ve Heysemî de bu rivâyete eserlerinde yer vermişlerdir. Aynı hadis aynı lâfızlarla Zeyd b. Halid'den de rivâyet edilmiştir. Buhârî ve Müslim'in eserlerine almadığı bu hadisin **zayıf olduğunu söyleyen olmamıştır**.

Yine Müslim'de İbn Mes'ud'un hanımı Zeyneb'den rivâyetle Hz. Peygamber'in “(Kadınlar!) Sizden biriniz yatsı namazına çıkarsa o gece koku sürünmesin” dediği nakledilir⁶¹.

Konuyla ilgili diğer rivayet de şudur:

VI- Sâlim b. Abdullah'ın haber verdiğine göre Abdullah b. Ömer şöyle demiştir:

“Resûlullah'ı - “Kadınlarınız mescidlere gitmek için sizden izin istedikleri zaman onları mescidlerden menetmeyin” buyururken işittim. Bunun üzerine Bilal b. Abdillah: - “Vallahi biz onları pekâlâ menederiz” dedi. Müteâkiben Abdullah ona dönerek kendisine öyle çirkin bir sövdü ki onun böyle sövdüğünü hiç işitmemiştim. Abdullah: - “Ben sana Resûlullah'dan hadis haber veriyorum, sen hâlâ “Vallahi biz onları menederiz diyor-sun!” dedi⁶².

Müslim bu hadisi “**Sahîh**” eserine almış, Ebû Nuaym da *Müstahrec*'inde onun başka yoldan gelen isnâdını nakletmiştir. **Zayıf olduğunu söyleyen bilğine rastlanmamıştır**.

Buna benzer bir rivâyette yine İbn Ömer'in şöyle dediği nakledilir:

det olma ihtimali bulunan yollardan gitmek yasaktır (Bkz. Mübârekpûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdirrahîm, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi'i-Tirmizî*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., III, 130).

60) Bu ve benzer lâfızdaki rivâyetler için bkz. Şâfiî, *Müsned*, I, 171; *İhtilâfu'l-Hadis*, I, 141; *es-Sünenü'l-Mesûra*, I, 244 (190); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 438 (9643); II, 475 (10149); Dârimî, *Sünen*, I, 330 (1279); Humeydî, *Müsned*, II, 431 (978); Ebû Ya'lâ, *Müsned*, X, 321 (5915); X, 340 (5933); İbn Ebi Şeybe, *Musannaf*, II, 156 (7609); Abdürrezzak, *Musannaf*, III, 151 (5121); İbn Cârud, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali, *el-Müntekâ mine's-Süneni'l-Müsenne*, (Thk. Abdullah Amr el-Bârûdî), Müessesetu'l-Kitâbi's-Sekafiyye, Beyrut-1408/1988, I, 91 (332); İbn Huzeyme, *Sahîh*, III, 90 (1679); İbn Hibban, *Sahîh*, V, 592 (2214); Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 134 (5160); İbn Abdilber, *Temhîd*, XXIV, 174; Heysemî, Ebu'l-Hasen Nureddin Ali b. Ebi Bekr, *Mevâridü'z-Zam'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., I, 102 (327); Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, II, 32-33. Taberânî aynı rivayeti anlam bozulmasa da “yahrucne” yerine “ye'tîne” lafızıyla almıştır. Bkz. Taberânî, *el-Mucemü'l-Evsat*, I, 179 (568).

61) Müslim, *Salât* 141 (443), I, 328.

62) Müslim, *Salât* 135 (442), I, 327; Ebû Nuaym, *el-Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi Müslim*, II, 62 (981).

“Resûlullah: - “Kadınları **geceleyin** mescidlere çıkmaktan menetmeyin” buyurdular. Bunun üzerine Abdullah b. Ömer’in bir oğlu: - “Biz onlara çıkınsınlar da bunu fitne ve fesada vesile ittihaz etsinler diye müsaade edemeyiz!..” dedi. İbn Ömer bu sözden dolayı oğlunu azarladı ve: - “Ben Resûlullah buyurdu diyorum; Sen hâlâ biz onlara müsaade edemeyiz diyorsun!” dedi⁶³.

Görüldüğü gibi Müslim ve İbn Hibban bu hadisi “**Sahîh**” eserlerine almış, Ebû Nuaym da *Müstahrec*’inde onun başka yoldan gelen isnâdını nakletmiştir. Zayıf olduğunu söyleyen bilginine rastlanmamıştır.

Değerlendirme: Bazı fıkıh kitaplarında delil olmak üzere zikredilen ve kadının nafakasının düşmesine sebep olarak gösterilen kocasından izinsiz dışarı çıkması ile ilgili ilk iki rivâyetin kendisiyle hüküm konamayacak derecede zayıf ve dolayısıyla hüccet olmalarının imkânsız olduğu hadis bilginleri tarafından ifade edilmiştir.

Sahih olarak nitelendirilen ve çeşitli sahabe tarafından rivâyet edilen III, IV, V ve VI. rivâyetlerin her birinin ortak noktası kadınların mescide (veya benzeri hayırlı yerlere) gitmek için izin istediklerinde onlara engel olunmaması şeklindedir. Bu hadislerden nasıl olup da kadını hayırlı yerlere gitmesi sebebiyle izin vermeme veya nafakasını düşürme hükmü çıkarıldığının anlaşılması mümkün değildir.

Son iki rivâyet, Hz. Peygamber’in emrine rağmen, onun vefatından hemen sonra, kadınların bu tip hayırlı yerlere gitmesinin engellenmeye başladığının işaretidir. Hz. Peygamber’in bazı emirlerini yerine getirmenin nefse her zaman hoş gelmeyeceği bir hakikattir. Erkeklerin eşlerini kıskanmaları da hoşgörülebilir. Nitekim kaynaklarda Hz. Ömer’in kıskançlığı nedeniyle karısının mescide gitmesinden hoşlanmadığı fakat Hz. Peygamber’in “Kadınlarınız sizden namaza gitmek için izin isterlerse onlara mani olmayın” demesinden dolayı ona engel olmayı uygun görmediği belirtilir⁶⁴. Ancak, bu durum, ahireti kazanmak üzere dünyada bulunmanın sadece erkeklere değil kadınlara da verilmiş fırsat olduğunu unutturmalıdır. Rabbimizin “**وَيُسَارِعُونَ فِي الْحَيَاتِ** **Hayırlarda yarışmalar**”⁶⁵ ifadesinin ve ilim tahsili gibi faziletli amellerden bahseden nasların muhatabının yalnızca erkekler olmadığı ve bu amellerden elde edilecek sevabın her iki cins için de aynı olduğu hatırlanmalıdır.

63) Müslim, *Salât* 138 (442), I, 327; Ebû Nuaym, *el-Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi Müslim*, II, 63 (984); İbn Hibban, *Sahîh*, V, 587 (2210); Ebû Davud, *Salât* 52 (568), I, 382; Ebû Avâne, *Müsned*, I, 395; II, 58; Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, II, 43; Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *Sünen*, I, 257; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, III, 132; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 399.

64) Bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musanna'f*, II, 156 (7608); İbn Abdilber, *Temhîd*, XXIII, 397; XXIV, 280; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, II, 33. Bunun gibi, kadınların mescide gitmesiyle alakalı birçok sahâbi, tabii ve fukaha görüşü vardır. Ancak, hükümde esas olan ayetler ve Hz. Peygamber’in konuyla doğrudan ilgili sahîh hadisleri olduğu için bu rivâyetleri ele almayı gerekli görmedik.

65) 3/Al-i İmrân, 114; 21/ Enbiya, 90.

Mezheplerin bu kararları almasında Hz. Aişe'nin şu sözü de etkili olmuş olabilir: “Hz. Peygamber, kadınların yeni yeni icat ettikleri şeyleri görse idi, İsrailoğulları kadınlarının menedildiği gibi onların camiye gelmelerini yasaklardı.”⁶⁶

Söz konusu rivayeti değerlendiren Salih Karacabey makalesinde şu satırlara yer vermektedir:

“Hz. Aişe'nin, Hz. Peygamber kadınların ihdas ettikleri şeyleri görse idi, onları menederdi, ifadesi doğrudan camiye gelmelerini engellerdi anlamına gelmeyeceği gibi, camiye gelişin yasaklanmasına delil de olmaz. Çünkü doğru ve her meselede geçerli olan kural, yapılan bir yanlışın sonucu bir hakkı ortadan kaldırmak değil, o yanlışla engel olmaktır. Ayrıca İslam Dini açısından unutulmaması gereken bir başka önemli kural, dini ilgilendiren bir konuda hüküm koyma yetkisi sahabenin değildir.”⁶⁷

Toplumun yarısını oluşturan kadınların, diğer yarıyı oluşturan erkeklerin doğumları ve büyütülmeleri fonksiyonunu yüklenmiş olmaları nedeniyle, iyi yönde geliştirilmesi düşünülmüyorsa, mutlaka eğitim almaları gerekmektedir. Geçmişte olduğu gibi, günümüzde de, hanımlarını hayırlı meclislere göndermeyen ve evde adeta hapis hayatı yaşatan erkekler bulunmaktadır. Hâlbuki bilindiği gibi, hapis cezası, sadece zina eden kadınlara verilen bir cezadır. Âyette “*وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا*” *عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةٌ مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا* Kadınlarınızdan zina edenlere, bunu ispat edecek aranızdan dört şahit getirin, şahadet ederlerse, ölünceye veya Allah onlara bir yol açana kadar evlerde tutun (insanlarla ihtilattan menedin)”⁶⁸ denmektedir. Bu âyette belirtilen yaptırım, iffetli kadınlara hangi hatalarından dolayı aynen uygulamaya çalıştıklarını böyle davrananlar kendilerine sormak durumundadırlar.

Nitekim başka kültürlerden tevâtüs alınan gelenekler sonucunda, uydurma ve zayıf hadislerin de desteğiyle, Hz. Peygamber'den sonra, bir asır bile geçmeden, beş vakit mes-cide giden kadını bundan menetme gayretleri görülmüştür. Allah Resûlü'nün “*Allah'ın kadın kullarını mescidlerden menetmeyin*” sahih hadisi gözardı edilmiş ya da tevil edilmiştir. Çok geçmeden başka geleneklerin de devreye girmesiyle kadınlar toplumdan tamamıyla soyutlanmışlardır.

Zamanla Kur'an anlayışından uzaklaşarak, kadınların çeşitli sebeplerle, toplum hayatından soyutlanmaları hakkında bir araştırmacı şöyle demektedir: “Neredeyse içinde bulunduğumuz yüzyılın ikinci yarısına kadar, müslümanların tarihinde yalnızca İslâm'ın ilk yayılış döneminde kadınlar siyasî, askerî ve kültürel açılarından toplumlarında etkin

66) Buhari, Ezan, 163; Müslim, Salat, 144; Ebu Davud, Salat, 53; 569; Tirmizi, Cuma, 36, Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 91, 193, 325; İmam Mâlik, el-Muvatta, Kible, 15.

67) Karacabey, Salih, “Hadislerin Metin Tenkidinde Fiili Sünnete Müracaatın Önemi Bağlamında Kadınların ve Çocukların Camiye Gitmeleri İle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi”, “Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi”, Bursa, 2000, C. 9, s. 9, sf.267.

68) 4/Nisâ, 15.

roller üstlenebilmişlerdir. Sonra bu roller giderek zayıflamaya başlamış kadının sokağa çıkmasının fitneyi dâvet, toplumu ifsâd edeceği kadınların “şeytanın ağı” oldukları şeklindeki kanâatin yayılmasıyla da giderek anılmaz olmuştur. Kadının din adına, sosyal felâket ve zararlardan korunması adına veya toplumun salâhi için toplum hayatından tecrid edilmesi suretiyle salt eve ve ev işlerine uygun bir kişiliğe büründürülmesi, giderek onu Kur’an’ın muhatap aldığı, sorumlu, akleden, düşünen, duyarlıkları körelmemiş kul olmaktan uzaklaştıracaktır. Bu tür kısıtlamaların kişide hayata gerçek anlamda ve dolaysız katılım imkânlarını yok edeceği ve psikolojik rahatsızlıklara sebebiyet vereceği de büyük ihtimal dâhilindedir. Öte yandan toplumda fesat çıkması muhtemelse, Kur’an buyrukları gözönünde tutularak bu konuda kadın kadar erkeğin de sorumlu tutulması ve hassasiyet göstermesi beklenmelidir. Fesada yol açmak elbette her iki kesim için de haramdır. Yeryüzünde gezerek geçmiş kavimlerin bıraktıklarından ibret alması istenenler yalnızca Allah’ın erkek kulları değildir. Fitneye yol açacağı varsayılan kadın bütün ömrünü dört duvar arasında geçirse bile günah işlemesi ihtimaline karşı ruhbanlığa, inzivâya başvurma eğilimlerini hatırlatan bu önlem, hele ki iletişimin, telekomünikasyonun günümüzde ulaştığı boyutlar düşünülünce, fitne sorununun çözümü için asla yeterli olmayacaktır”⁶⁹.

Diğer taraftan, Hâtemî’nin de belirttiği gibi, “İnsanlık değeri ve tekâmül etme yeteneği açısından kadın ile erkek arasında hiçbir eşitsizlik söz konusu olmadığı gibi “insan-ı kâmil” olma yolculuğunun sonuçları ve mükâfatı açısından, âhiret hayatı açısından da kadın erkek arasında hiçbir farklılık söz konusu değildir”⁷⁰. “أَيُّ لَّا أَضِيعُ أَيُّ لَّا أَضِيعُ **İçinizden kadın veya erkek olsun, hiç birinizin amelini zâyi etmem**”⁷¹ diyen Allah karşısında insanların birbirine üstünlüğü, kadın veya erkek olmaya değil “takvâ” ya bağlıdır⁷².

Burada işâret edilmesi gereken önemli bir husus daha bulunmaktadır. Evlerinde oturmalarının da konu edildiği Peygamber hanımları için inen âyetlerin, özellikle onlara hitap edildiği, daha âyetin başında " يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ **Ey Peygamber hanımları! Siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz**”⁷³ cümleleriyle vurgulanmış

69) Aktaş, Cihan, “Kadının Toplumsallaşması ve Fitne”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara, Ekim 1991, C.5, s.4, sf. 254.

70) Hâtemî, H. Hüseyin, “Modern Mahrem ve İslâm’ın Kadına Bakışı”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C.5, s.4, sf. 330.

71) 3/Al-i İmran, 195.

72) 49/Hucurat, 13.

73) 33/Ahzab, 32. Ahzab 32 ve 33. ayetlerin meali şöyledir: “Ey Peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer (Allah’tan) korkuyorsanız, (yabancı erkeklerle karşı) çekici bir eda ile konuşmayın; sonra kalbinde hastalık bulunan kimse ümide kapılır. Güzel söz söyleyin. Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah’a ve Resûlüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”

olmasıdır. Buna rağmen, Peygamber hanımlarına mahsus bazı mükellefiyetlerin aynısı -sanki Kur'an'da sadece Peygamber'e mahsus bazı mükellefiyetler ümmetin erkeklerine farz kılınmış gibi- kadınlara uygulatılmak istenmiştir. Bu durum da ümmetin kadınlarının toplumdan uzaklaştırılmalarında bir vasıta olarak kullanılmıştır. Neticede kadınlar, bir kısım zayıf ve uydurma hadislerle de desteklenerek eğitim olgusundan mahrum bir şekilde evlerine kapatılmışlardır. Fıkıh kitaplarında kendileriyle ilgili konularda yer alan hükümlere cevap verebilecek, görüş beyân edebilecek bayan bilginler çok az sayıda yetişmiştir. Hz. Aişe gibi istisnâ teşkil eden hanımların sayıları sınırlı kalmıştır. Hâlbuki İslâm'ın başlangıcından hicrî X. asra kadar kendilerine eğitim ve öğretim konusunda fırsat verilen kadınların, karar mevkiine gelemeseler ve istisnâ da olsalar, birçok sahada seslerini duyurdukları bilinmektedir. X. asırdan sonra ise kısa bir süre öncesine kadar zaten azınlıkta olan bu hanımların devamı gelmemiştir.

Karısının evde kendisini beklediğini bilmesi erkeği rahatlatan bir duygudur. Ancak ruhsal ihtiyaçları gözardı edilmiş mutsuz bir kadının kocasını ya da çevresini ne kadar mutlu edebileceği sorusu da sorulmalıdır. Kadınların da arkadaş, ilim, ibadet vs. sevdiği şeylerle uğraşmaya ihtiyacı vardır. Bu bir hayır kurumunun ya da derneğin faaliyetlerine katılmak olabileceği gibi sanatsal faaliyetler ya da dil vb. hususlardaki kurslar, haftalık devam ettiği arkadaş toplantıları ya da Cuma günlerini değerlendirmek üzere devam ettiği dinî içerikli toplantılar, konferanslar ya da vaazlar da olabilir. Ailedeki üyelere olan vazifelerini ihmal etmeden salih bir kadının bunları gerçekleştirmesinin hiçbir sakıncasının olmadığı aşikârdır. Dolayısıyla, kadınların ilmî çalışma yapmaları, buna vesile olan meclislere gitmeleri, yani evlerinden çıkmaları erkeklerin de eğitimiyle yakından ilgili bir mesele olarak görünmektedir.

Dinin helâl saydığı hususları bencilce duygular ve şahsî insiyatifler yüzünden ya da hiçbir devirde eksik olmayan fitne vs. söylemleriyle haram saymaya kalkmak kabul edilebilir olmaktan uzak bir davranıştır. Nitekim Allahu Teâlâ “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرِمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ *Ey iman edenler! Allah'ın sizin için helâl kıldığı iyi şeyleri haram kılmayın. Haddi aşmayın. Şu bir hakikat ki Allah haddi aşanları sevmez!*”⁷⁴ demektedir.

Aşağıda fakihlerin kadının ana-baba ve akrabalarını ziyaret için çıkışı konusundaki görüşleri ve delilleri incelenecektir:

2- Kadının Ana-baba ve Akrabalarını Ziyaret İçin Çıkışı

Hanbelî ve Şâfiî mezheplerine göre; “kocasından izinsiz olarak kadının dışarıya çıkması haramdır. Çünkü kocanın hakkı vaciptir. Dolayısıyla, vacip olmayan şeyler sebebiyle kadının evi terketmesi câiz değildir. Kocanın da ister ana-babasını ve akrabalarını

74) 5/Mâide, 87.

ziyaret için olsun, isterse onların hastalıkları, cenazeleri için veya başka yerler için olsun karısına çıkış izni vermeme hakkı vardır⁷⁵. İmam Ahmed, kocası yanında olduğu halde hasta annesine gitmek isteyen kadın için; “Kocası kendisine izin vermesi hariç, kadının eşine itaati annesine gitmesinden daha öncelikli görevidir⁷⁶ demiştir. “Durum böyle olmakla beraber, kadının ana babasını ziyaretine engel olmak mekruhtur. Çünkü bunda onlar için aralarındaki bağı kesmek ve kadını da buna muhâlefet etmeye sevk etmek tehlikesi vardır. Allah Teâlâ da “**onlara güzellikle muameleyi**” emretmiştir (Nisa, 19). Bu davranış ise güzel muameleden değildir⁷⁷.

Hanefî ve Mâlikî mezhepleri ise, kocanın bu hususta hanımına mani olmasına bir had tayin etmişlerdir: *Hanefî* Mezhebine göre, koca karısını her cuma günü ana-babasını ve senede bir de onların dışındaki akrabalarını ziyaretten ya da onların gelişlerinden menedemez. Ebû Yusuf bunun ana-babanın karısının evine gelememeleri halinde böyle olduğunu, aslında onların gelmesinin daha güzel olduğunu belirtir. Hanefî fukahası, Ebû Yusuf’un yukarıdaki sözlerini naklettikten sonra, hak olanın bu olduğunu, babanın gelememesi halinde kocanın örfe uygun bir şekilde ara sıra karısının ana babasını ziyaretine izin vermesi gerektiğini belirtirler. Onlara göre, “ziyaretin her cuma şeklinde kayıtlanması gerekmez. Örfe göre, ara sıra olması yeterlidir. Özellikle kadın genç ise, dışarıya fazla çıkışı fitne kapısının açılması demektir⁷⁸. İbn Nüceym (ö.970/1562); “Bazıları; sıla-i rahmi (akrabalarla irtibatı) kesmek olacağı için, kocanın buna hiç engel olamayacağını belirtirler. Çünkü onlar eve yerleşmeye değil, ziyarete gelmektedirler” der. Fakat arkasından da sahîh olanın böyle olmaması gerektiğini söyleyerek⁷⁹ diğer arkadaşlarının görüşüne iştirak eder.

Ancak, **Hanefî mezhebi** Şâfî ve Hanbelîlerden farklı olarak, mesela “babası; ister müslüman ister kâfir olsun, yatalak ve kızının hizmetine muhtaçsa kocanın hanımını bu ziyaretten men etme hakkı olmadığını söyler. Kadının da böyle bir yasaklamaya isyan etmesi ve kocasını dinlememesi gerekir⁸⁰.

Mâlikî mezhebine göre ise, “şâyet ana baba iyi ve güvenilir kişiler ise onlara geliş

75) İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 224; *el-Kâfi fî Fıkhı İbn Hanbel*, I-IV, (Thk. Züheyr eş-Şâvîş), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 5.baskı, Beyrut, 1408, III, 123; el-Behûtî, *Keşşâfu'l-Kinâ*, V, 197; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 66; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 260.

76) İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 224; el-Behûtî, *Keşşâfu'l-Kinâ*, V, 197.

77) İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 224; *el-Kâfi fî Fıkhı İbn Hanbel*, III, 123; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, II, 66.

78) İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, IV, 398; İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 146; İbn Nüceym, Zeyyin b. İbrâhim b. Muhammed b. Muhammed b. Bekr, *el-Bahru'r-Râik*, I,VII, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y., IV, 212. Diğer akrabaları men hususunda başka bir görüş ise ayda bir olarak tayin edilmiştir (Bkz. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, IV, 398).

79) İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, IV, 212 (İbn Nüceym bu sözleri söyleyenlerin kimler olduğunu açıklamaz).

80) İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, IV, 398; İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*, III, 145-146; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, IV, 212.

gidişi menetmeye kocanın hakkı yoktur. Eğer kötülüklerinin dokunması ve karısını ifsat etme ihtimalleri bulunursa, her cuma (haftada) bir kere, beraberlerinde emin kişiler de olmak üzere ana-baba kızlarını ziyaret ederler”⁸¹. “Yine, kocanın karısını güvenilir oldukları takdirde babasının ve erkek kardeşinin evine gitmesini engelleme hakkı yoktur”⁸². “Kadının, kocası yanında değilken erkek ya da kızkardeşi veya annesi hastalansa, bu sebeple onlara bakmak için yanlarında bulunmak istese gitmesinde bir beis yoktur”⁸³.

Konu ile İlgili Hadisler ve Tahlilleri

Söz konusu mezheplerin kadının ana babasını ziyaretine kocasının engel olabileceğine dair delil gösterdikleri bir ayet yoktur.

Kadının ana-baba ve akrabalarını ziyaretinin kocanın izni ile olması gerektiğini belirten şöyle bir rivayet bulunmaktadır:

عن انس بن مالك ثم ان رجلا غزى وامراته في علو وابوها في السفلى وامرهما ان لا يخرج من بيتها فاشتكى أبوها فأرسلت الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فأخبرته واستأذنته فأرسل إليها أن أتقي الله واطيعي زوجك ثم ان أبها مات فأرسلت الى رسول الله صلى الله عليه وسلم تستأذنه وأخبرته فأرسل إليها أن أتقي الله واطيعي زوجك فخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم فصلى على أبيها فقال لها ان الله قد غفر لأبيك بطواعيتك لزوجك

Enes b. Mâlik’den rivâyet edildiğine göre:

“Bir adam gazaya çıktı. Karısı, (bir evde) üst katta, karısının babası alt katta oturuyordu. Ve koca (gazaya giderken) karısının evinden çıkmamasını emretti. Çok geçmeden kadının babası durumdan şikayetçi oldu. Kadın Hz. Peygamber’e haber gönderip durumu haber verdi ve (babasının yanına gitmek için) izin istedi. Hz. Peygamber de ona haber gönderip - “Allah’tan sakın ve kocana itaat et” dedi. Sonra babası öldü. Kadın tekrar Hz. Peygamber’e haber gönderip izin istedi ve olanı haber verdi. Yine Hz. Peygamber kadına haber yollayarak - “Allah’tan sakın ve kocana itaat et” dedi. Hz. Peygamber çıkıp

81) Abderî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yusuf b. Ebi’l-Kâsım el-Abderî (Mevvâk), *et-Tâcu ve’l-İklîl*, I-VI, Dâru’l-Fikr, 2. Baskı, Beyrut, 1398, IV, 185.

82) Bu konuda ayrıntılar ve değişik görüşler için bkz. Abderî, *et-Tâcu ve’l-İklîl*, IV, 185-186.

83) Abderî, *et-Tâcu ve’l-İklîl*, IV, 186.

84) Abd b. Humeyd, *Müsned*, s. 404 (1369); Ebû Abdillâh el-Hâkim et-Tirmizî, *Nevâdiru’l-Usûl fî Ehâdisi’r-Rasûl, Nevâdiru’l-Usûl fî Ehâdisi’r-Rasûl*, I-IV, (Thk. Abdurrahman Umeyre), Dâru’l-Ceyl, 1. baskı, Beyrut, 1992., II, 153; Taberânî, Ebu’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (ö.360/970), *el-Mu’cemu’l-Evsat*, (I-X),(Thk. Tarık b. Abdillâh b. Muhammed, Abdü’l-Muhsin b. İbrâhim el-Hüseynî), Dâru’l-Harameyn, Kâhire, 1415, VII, 332 (7648); İbn Hazm, *el-Muhallâ*, X, 332; Heysemî, *Mecmeu’z-Zevâid*, IV, 313; *Müsnedü’l-Hâris (Zevâidu’l-Heysemî)*, I, 553 (499).

*kadının babasına cenaze namazı kıldı ve kadına - “Allah baban sebebiyle kocana itaat ettiğin için seni bağışladı” dedi*⁸⁴.

Bu rivayet muteber kaynakların hiçbirisinde geçmemektedir. Heysemî, Taberânî'nin bu hadisi iki isnadla rivâyet ettiğini, isnadlardan birinde ravilerinin güvenilir, diğerinde ise İsmet b. el-Mütevekkil bulunduğunu ve onun da **zayıf** olduğunu söylemektedir.⁸⁵. Heysemî'nin sözünü ettiği İsmet b. el-Mütevekkil hakkında Ebû Davud, **“Onda bir beis görmüyorum”**; Ebû Abdillah **“Onu tanımıyorum”**⁸⁶ ve İbn Hibban, **“Hadiste doğru”**⁸⁷ derken; diğer rical kitaplarında **“Zaptı (ezber kabiliyeti) iyi değil”**⁸⁸ **“Vehmeder (hata yapar)”**⁸⁹, **“Vehmi çok, zabtı az”**⁹⁰ ifadeleri geçmektedir.

İsmet b. el-Mütevekkil'in bulunmadığı ve Heysemî'nin “Râvilerine güvenilir” dediği, herbirinde aynı anlama gelse de, metni değişik lâfızlarla ifade edilen ikinci isnada baktığımızda kaynaktaki son üç ravisinin aynı olduğunu görürüz. Bu raviler Yusuf b. Atıyye, Sâbit el-Bennânî ve Enes b. Mâlik'tir. Cürcânî **“Sâbit'ten yapılan bu rivâyetlerin hiçbiri mahfuz (sabit) değildir”**⁹¹ der. Haberin kaynağında yer alan Yusuf b. Atıyye için kaynaklarda **“Zayıf olduğunda icmâ (ittifak) edilmiştir”**⁹² denilmektedir. Buhârî onun hakkında **“Hadisleri münkerdir”**⁹³; Hâkim **“Kendisiyle hüküm verilmez”**⁹⁴; Nesai **“(hadisleri) terkedilir”**; Fellâs **“Yalan söyleyip söylemediğini bilmiyorum”**; İbn Adî **“Onun hadislerinin hiçbiri mahfuz değil”** demiştir⁹⁵. İbn Hibban ise şunları söyler: **“İsnadları değiştiriyor, uydurma metinleri sahîh isnadlara ekleyip rivâyet ediyordu.**

85) Heysemi, *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 313.

86) Ukaylî, Ebû Câfer Muhammed b. Amr b. Mûsâ, *ed-Duâfâ'*, (I-IV), (Thk. Abdülmu'tü Emîn Kal'acı), Dâru'l-Küttübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1404/1984, III, 340.

87) İbn Hibban, *Sikât*, VIII, 520.

88) İbn Hacer, el-Askalânî Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, I-VII, el-Müessesetü'l-Alemiyye li'l-Matbûât, Beyrut, 1406/1986, IV, 170, Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl*, V, 87, Ukaylî, *ed-Duâfâ'*, III, 340, İbnu'l-Cevzî, *ed-Duâfâ ve'l-Metrûkîn*, II, 175.

89) Ukayli, *ed-Duâfâ*, III, 340.

90) İbnu'l-Cevzî, *ed-Duâfâ ve'l-Metrûkin* II, 175.

91) İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah el-Cürcânî, *el-Kâmil fî Duâfâ'i'r-Ricâl*, I-VII, (Thk. Yahyâ Muhtâr Gazâvî), Dâru'l-Fikr, 3. baskı, Beyrut, 1409/1988, VII, 153.

92) Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, VII, 301, *el-Muğnî fî'd-Duâfâ*, bir cilt, (Thk. Nurettin İtr), b.y, t.y. II, 763, Aclûni, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-Hağâ ve Müzîlu'l-İlbâs amme'shehera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs*, I-II, (Thk. Ahmet el-Kalâş), Müessesetü'r-Risâle, 4. baskı, Beyrut, 1405, I, 198.

93) Buhârî, *Kitâbu't-Târîhu'l-Kebîr*, I-VIII, (Thk. es-Seyyid Hâşim en-Nedvî), Dâru'l-Fikr, t.y., VIII, 387, ebu Nuaym, el-Müsnedü'l-Müstahrec Alâ Sahîhi Müslim, I, 87.

94) Hâkim, en-Neysâbü'rî Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, I-IV, (Thk. Mustafa Abdü'l-Kâdir Atâ), Dâru'l-Küttübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1411, 1990, IV, 134.

95) Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, VII, 301.

96) İbn Hibban, *Mecrûhîn*, III, 134.

97) Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, I, 24.

98) Cevzecânî, *Ahvalü'r-Rical*, I, 118.

Kendisiyle hüküm verilmez. Yahyâ b. Maîn, “Hadisleri birşey değil”⁹⁶ der. Hakkında söylenenler hep “Hadisleri terkedilir”⁹⁷, “Hadisleri övülmez”⁹⁸, “Çok zayıf”⁹⁹ şeklinde geçmektedir. Söz konusu rivâyeti eserine alan Heysemî’den başka ona güvenilir diyen birisine rastlamadık¹⁰⁰. Dolayısıyla Heysemî’nin râvî cerhinde son derece mütesâhil (ravilerin incelenmesi konusunda titizlik göstermeyen) olduğu ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü gibi hüküm için kabul edilemez bir rivayet olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Hanbelî Mezhebi fakihlerinden İbn Kudâme görüşlerini açıklarken delil olarak kullandığı bu rivâyetin yorumunda şu ifadeleri kullanır: “Çünkü kadının kocasına itaati vaciptir. Hasta ziyareti ise vacip değildir. Vacip olmayan bir şeyle vacibin terki câiz değildir ve yine kadının kocasından izinsiz çıkması câiz değildir”¹⁰¹

Zâhiri mezhebi imamı İbn Hazm, incelediğimiz son hadisi ele alarak; “Söz konusu mezhepler, **sâkıt olmuş** (güvenilir olmaktan düşmüş) haberleri hüccet ediniyorlar. İşte bu hadis de onlardan biridir. İsnadda yer alan Yusuf b. Atiyye hadisleri terkedilmiş, hadisi yazılmayan birisidir” demektedir¹⁰².

Ürdün’de uygulanan Ahvâlî Şahsiye Kanunu da 69. maddesinde nüşizla ilgili olarak şu ifadelere yer vermektedir: “Kadın nâşize olduğunda nafaka hakkı yoktur. Nâşiz; şer’î bir özür olmadan koca evini terk eden, başka bir eve naklini talep etmeden önce kocayı kendi bulunduğu eve girmekten men eden kadındır. Kocasının dövme ya da kötü muamele etmek suretiyle ezâ verdiği kadının ise bulunduğu meskenden çıkması meşru ve mübah (câiz) bir çıktır”¹⁰³.

Değerlendirme: Yukarıda naklettiğimiz görüşleri, delillerini incelemeden herhangi bir fıkıh kitabından okuyan bir kimsenin aklına bazı sorular gelmesi gerekir. Örneğin, bir kısım mezhepler, kadının ana-babasını ziyâret etme hürriyetini tamamen kocanın iznine bağlamayı ve ona bu kadar yetki vermeyi acaba hangi şer’î kaynaklara dayandırmışlardır? Kur’an’da “üff bile denilmesine müsaade edilmeyen”¹⁰⁴ ana-baba ile görüşmeyi engelleme cesâreti ve hükmü nereden kaynaklanmaktadır? Yoksa ana-babaya itaatle ilgili

99) İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, I-VIII, Dâru’l-Ceyl, Beyrut, 1412/1992, I, 598.

100) Hadis usulü ilmine göre, bir ravide cerh ve ta’dil birleştiği takdirde ta’dil hükmü verenler çoğunlukta bile olsa, cerh ta’dile tercih edilir. Cerhin tercih edilmesinin sebebi şudur: Cerheden âlim, adâletine hükmeden âlime nisbette, o râvi hakkında daha fazla bilgiye sahiptir. Böyle durumda bir râviyi cerheden âlim, onun adaletini kabul etmekle birlikte, adaletli olduğunu söyleyen âlimin gözünden kaçan bir halini haber veriyor demektir. Bu ise dikkate alınmaya değer bir husustur. Râviyi ta’dil edenler ne kadar çok olurlarsa olsunlar, cerhedenlerin haber verdikleri halin ravide olmadığını haber vermiş olmazlar (Bkz. Uğur, Müctebâ, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, s. 48-51.

101) İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 224.

102) İbn Hazm, *el-Muhallâ*, X, 332.

103) Akle, Muhammed, *Nizamu’l-Üsre fi’l-İslâm*, I-III, Mektebetü’r-Risâleti’l-Hadisiyye, 2. baskı, Ürdün Aman, 1411, II, 273.

104) 17/İsrâ, 23.

âyetlerde belirtilen husus, kadınların evlenmelerinden sonra sadece kocalarının ana babalarına göstermeleri gereken davranışı mı âmiridir? Oysa görüldüğü gibi, fukaha görüşlerini zikrederken konuyla doğrudan alakalı bir âyeti delil gösterememiştir. Mesned olarak kullanılan **hadis** ise, Kur'an ve sahih hadislerin ifadelerine tamamen zıt ve uydurma olan bir hadistir.

Ali Osman Ateş, yukarıdaki hadisi de incelediği *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın* adlı eserinde, şöyle söylemektedir: “Kur'an ve Sünnet'e aykırı düşen bu rivâyetlerin Hz. Peygamber'e ait olması, akla aykırı düşer. Çünkü Hz. Peygamber'in Cenâb-ı Hak'tan aldığı buyruklara aykırı sözler söylemesi, kendi tebliğ ettiği Kur'an'la çelişkiye düşmesi söz konusu olamaz. Tedâviye muhtaç babasına bakmak için izin isteyen kadına, kocası izin vermiyor diye müsaade etmemesi de söz konusu olamaz. Bir kere, bir kocanın karısını, baba ve annesini, kardeşlerini ziyaretten menetmeye dînen hakkı var mıdır? Bir kocanın, eşine, sıla-i rahmi/yakın akraba ile ilişkisini kesmeyi emretmesi, böyle bir tutum içine girmesi kesin olarak haramdır. Böyle bir davranış Kur'an ve Sünnet tarafından yasaklanmış olup, Allah ve Rasûlü'ne isyandır. Allah ve Rasûlü'ne karşı gelme mâhiyeti taşıyan böyle bir davranışta bulunan kocaya, aile birliğini geçim ve dirliğini sağlamak için karısı körü körüne itaat edecek midir? Sözelimi koca, karısına: “Gel birlikte hırsızlık, soygun yapalım” veya tarih boyunca bazı toplumlarda rastlandığı gibi, ‘Git, fuhuştan para kazan bana getir’ dese, karısı sırf evli olduğu için, kocasının hakkına riâyet etmek gerekçesiyle, din, ahlak ve hukûkun yasakladığı bu tür isteklere boyun eğmek zorunda mıdır? Bu soruların tamamına verilecek cevap sadece ‘hayır’dır. Yukarıda kaydedildiği üzere bir kocanın, karısına sıla-i rahmi kesmesini emretmesi haram olup, ahlak, din ve hukûken yasaklanmış, insanlık dışı bir davranıştır”¹⁰⁵.

Yine son devir âlimlerinden Abdülkerim Zeydan eserinde şu satırlara yer verir: “Kocaya ana babayı ziyaretten men hakkı vermek vacip olan ana babaya iyilik etmeyi yasaklamak demektir. Bu durum ise kadının kocasına karşı görevlerini yerine getirdiği müddetçe câiz değildir. Çünkü kadın ana-babasının yanında ikamete değil, onları ziyarete gitmektedir. Ziyaret ise ikamet değildir. Karı kocadan herbirinin diğerinin ailesiyle akrabalık bağları kurması, birbirleriyle tanışıp yardımlaşmaları evliliğin amaçlarındandır. Hastalandıkları zaman onları ziyaretten menetmek evlilikten beklenen maksatla bağdaşmaz. İki aile arasında düşmanlık ve nefrete sebep olur. Bu durum karı-koca arasındaki ilişkiye de tesir eder. Aralarındaki bağın zedelenmesine ve zayıflamasına sebep olur. Bu da şer'an arzulanacak bir durum değildir. Arzu edilmeyen şeylerin vukuuna sebep olmak ise şer'an arzulanacak bir maksat değildir. Ancak, kadının bu ziyaretinin ardında fesatlık ve zarar oluyorsa, kadının ziyaretini kocanın menetme hakkı vardır. Çünkü zararın kaldırılması menfeatin celbedilmesinden daha evladır. Kendilerinden zararın kaldırılmasını istemek ise, şer'i bir haktır. Böyle bir durum ortaya çıktığı zaman, şer'î sebepten dolayı, kocanın karısını ana babasını ziyaretten men etmesi câizdir. Bu konuda örnek olarak kadının ana-

105) Ateş, Ali Osman, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, Beyan Yayınları, İstanbul 2000, s.293.

babasının kızlarını nüşuza ve kocaya itaatsızlığa teşvik etmeleri gösterilebilir. Koca da karısını bu iğvadan kurtarmak için ziyaretten meneder. Böyle olmadığı halde ziyaretten menetmek ise karı-koca arasında nefrete ve nihâyet boşanmaya götürecek olaylara sebebiyet verir¹⁰⁶.

Peki, toplumumuzda da bazen örnekleriyle karşılaştığımız gibi, böyle bir tehlike kadının için söz konusu olduğu zaman ne olacaktır? Yani, kocanın ailesi tarafından zarar gelirse ne yapılacaktır? Benzer bir çözüm mü uygulanacaktır? Bu konuda fukahânın aynı tavsiyeyi yaptıklarına rastlayamadık. O halde, hem kadının hem de kocanın aileleriyle görüşmelerine mani olmak çare değildir. Çünkü, şer’î naslarda ana-babaya iyilik yapma ve sıla-i rahim’in farzıyeti, evli kadının kocasının iznine bağlanmamıştır. Şayet koca istemiyorsa, ya da aralarında bir problem varsa, kadının ailesiyle samimi olmak zorunda değildir. Kadının görüşmesine mani olmaması yeterlidir. Gösterilen zayıf deliller, farz emirleri düşürmez. Buna rağmen, bazı mezheplerin kocanın kadını ailesiyle görüştürmesini mekruh saymaları, hele hele bu yüzden nafakasını düşürmeleri, Allah’ın kitâbının yerine mesnedi olmayan yeni bir hüküm koymak ve bu konudaki Kur’an’ın âyetlerini rafa kaldırmaktır. Buna karşılık, sanıyoruz ki, sadece şu âyet bile cevap olarak yeterlidir:

“ فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطُّوا أَرْحَامَكُمْ ” Demek idâreyi ve hâkimiyeti ele alırsanız hemen yer(yüzün)de fësad çıkaracak, **akrabalık münasebetlerinizi bile parçalayıp keseceksiniz, öyle mi?**¹⁰⁷. Ayet açık ve nettir.

Örnek olarak verdiğimiz bu âyetin tatbik sahasına konmayıp zayıf hadisler ve bilgilerin sözlerinin Kur’an’dan önceye alınmasının nedeni açıklanmalıdır.

Sonuç olarak, bu rivâyetin uydurma olduğu görülmektedir. Zaten, Hz. Peygamber’in ayetle emredilen sıla-i rahmi yasaklayarak, Kur’an’a aykırı davranışta bulunması düşünülemez. Allah’a itaat, kocaya itaattan daha önce gelir. Asıl günah, kocanın Allah’a isyan konusundaki isteklerine boyun eğmektir.

SONUÇ

Araştırmamızda görüldüğü gibi ‘kadının kocadan izinsiz dışarı çıkması’ konusunu ‘Mescid ve mescid gibi hayırlı yerlere gitmesi’ ile ‘Aile ziyareti’ kapsamında ikiye ayırdık. Bu durum her insanın yapması gereken tabii bir olay olarak kadının bir ihtiyacı için dışarı çıkması durumunda, kocasına haber vermesi şeklinde değildir. Kocanın, karısının ihtiyaç duyduğu herhangi bir şey için dışarıya çıkmasına izin vermeme yetkisinin, ona bir günah veya bir sorumluluğu bulunmaması, kocasının dediğinin aksini yapan kadının da günahkâr duruma düşerek nafakasının kesilmesidir.

Kadının mescid ve mescid gibi hayırlı yerlere gitmesinin kocadan izinsiz yani onun rızası olmadan yapılmaması gerektiğine dayanak gösterilen hadisin hüccet olamayacak derecede zayıf olduğunu gördük. Ancak çeşitli sahabelerden rivayet edilen Hz.

106) Zeydan, a.g.e., VII, 296-297.

107) 47/Muhammed, 21.

Peygamber'in erkeklere eşlerinin mescide gitmeleri konusunda mani olmamalarını emreden hadisin sahih olduğunu tesbit ettik. Hz. Peygamber tarafından verilen emrin, mezhepler tarafından emir değil de tavsiye olarak kabul edilmesi ve uydurma rivayetlerle de bunun toplumlara asırlar boyunca dikte edilmesi müslüman kadının gelişimi yolunda geriye atılmış adımın başlangıcını teşkil etmiştir.

İkinci bölümde işlediğimiz, kadının anne baba ve diğer akrabalarını ziyaret için çıkışı Hanbeli ve Şafi mezheplerine göre, tamamen kocanın iznine bağlanmıştır. Bu mezheplere göre; kocanın, anne baba hasta olsalar, hatta cenazeleri bile olsa karısına izin vermeme hakkı vardır. Ancak böyle bir davranış mekruhtur. Hanefi ve Şafi mezhebi ise anne baba ziyaretini haftada bir olarak tayin etmişlerdir. Mezheplerin görüşleri için delil olarak kullandıkları hadis ise yerinde incelendiği gibi muhaddisler tarafından "uydurma" teşhisi konmuş bir rivayettir.

Söz konusu rivâyet ve benzerleri yorumlarda mesned olarak kullanılmaya devam ettikçe sürüp giden tartışmaların sonu gelmeyecektir. Bugün İslâm'a yapılan tenkitlerin sorumluları doğru yanlış demeden her rivâyeti kitaplarına alanlar ve bunların halk üzerindeki neticelerini düşünmeyenlerdir.

Ali Osman Ateş'in de belirttiği gibi "bunları gerekli titizlik ve ciddiyetle tenkid süzgecinden geçirmeden eserine alıp nakleden bazı hadisçiler, tefsirciler ve İslâm tarihçileri sayesinde müsteşrikler de İslâm'a ve O'nun Peygamber'ine hücum etmek için fırsat ve malzeme bulmuşlardır"¹⁰⁸.

Aslında bir haberin kaynağını araştırmak, Kur'an-ı Kerim'de mü'minlere verilen ilâhi emirler arasındadır: Âyette " يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنِ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ (fâsık) birisi bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmiyerek bir topluluğa karşı kötülük edersiniz. Sonra da yaptığınıza pişman olursunuz"¹⁰⁹ denmektedir. İşte buradaki fasık, bu sözleri kendi fikirleri ve menfaatleri karşılığında Hz. Peygamber'e söylemediği sözleri uyduran kişidir. Bir rivayetin doğruluğunu araştırmadan bu rivayete göre hüküm verenler Allah'ın emrine rağmen bunun tersini yapmaları sebebiyle sorumlu olacaklardır. Böylece 'iyilik yapıyorum' zannıyla bilmeyerek bir topluluğa karşı, yani kadınlar topluluğuna karşı kötülük etmişlerdir. Ayetin son cümlesinin ifadesiyle yaptıklarına pişman olacaklardır.

Hayri Kırbaoğlu'nun da dediği gibi, "Şurası iyi bilinmelidir ki, İslâm dışı bir görüş, davranış veya zihniyetin müslümanlarca benimsenmiş olması onun İslâmî olduğunu hiçbir surette göstermez. Zira Müslümanların ortaya koyduğu herşeyin zorunlu olarak İslâmî temsil ettiğini düşünmek kadar büyük bir hata olamaz. Müslümanların her söyle-

108) Ateş, Ali Osman, "Hz. Peygamber'in ve Çocuklarının İsimleri Hakkında Bazı İddiaların Değerlendirilmesi", *D.E.Ü., İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1989, C.5, sf. 391.

109) 49/Hucurat, 6.

110) Kırbaoğlu, Mehmet Hayri, "Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler", *İslâmî Araştırmalar: Kadın Özel Sayısı*, Ankara, Ekim 1991, C.5, s.4, sf.276.

diğinin veya yaptığıının İslâmı temsil etmesi şöyle dursun, tam aksine onların her yaptığı ve söylediği sorgulanabilir niteliktedir. Ve ancak Kur’ân’a ve Allah Rasûlü’nün modeline uyduğu sürece onların görüş ve davranışlarının İslâmî olması söz konusu olabilir”¹¹⁰.

Bugünün İslam bilginlerinin ve özellikle de hadis âlimlerinin üzerine düşen en büyük görev, bu dinin temel kaynaklarında yer alan rivâyet ve hükümleri bir kez daha gözden geçirerek sağlam ve hastalıklı olanı birbirinden ayırmaktır. Kimsenin kaynaksız, mesnedsiz, sıhhatini bilmeden ve ifade etmeden de hadis söyleme hakkı yoktur. Hadisleri dinleyen ve okuyan kişilerin de karşı taraftan kaynak istemeleri hakkında eğitilmeleri, dinlerinin korunmasına hizmet etmeleri demektir.

Kadınlar hakkında verilen kararların tamamının erkekler tarafından alınması, kadınların asırlar boyunca karar mevkilerine gelmemiş olmaları diğer konularda da benzer şekilde hüküm verilmesine sebep olmuştur. Fıkıhın bir dini tamamen temsil etmediği gerçeği de böylece açığa çıkmış olmaktadır.

Sonuçta, “**Kadınlara iyi davranın**”¹¹¹ âyeti birçok müslüman erkek tarafından gözardı edilmekte ve bu husustaki Hz. Peygamber tavsiyeleri de duymazdan gelmektedir. Müslüman din bilginleri birbirlerini Hz. Peygamber’e monte edilen rivayetler ve buna dayanılarak verilen hükümler konusunda bıkmadan usanmadan uyarmalı, daha fazla vakit kaybetmeden halkımızın doğru zannettiği yanlışları bertaraf edecek çalışmalar, seminerler, televizyon ve eğitim programları yapılmalıdır.

Aslında, bu yorumlar, yapıldıkları dönemin görüşlerini yansıtmaları bakımından önemlidir. Bilginler içinde yetiştikleri kültürden ayrı değillerdir. Bu nedenle, aynı bir mesele etrafındaki eski yorumlarla günümüz yorumları arasında büyük farklılıklar görülmektedir. Günümüzde artık delilsiz, ispatsız çalışmaların ilmî bir değeri yoktur. Ayrıca eski bilginlerimizin sözlerini ayet ve hadislerle aynı kefeye koyarak mutlaka kabul edeceğimiz diye şer’î bir hüküm de bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Kur’an ve sahih sünnete aykırı rivâyetlerle kadınları mağdur eden hükümleri tesbit edip, bunların doğrusunu ve asrın ihtiyacına cevap verecek, Kur’ân’a ve sahih hadislere uygun yeni yorumları eskilerin yerine ikâme etmek gerekmektedir.

Buraya kadar yaptığımız incelemelerden anlaşıldığı gibi, İslâm kadına lütfetmiş, haklarını vermiştir. Ancak bu durum Asr-ı Saâdet ve İslâm’ın ilk devirleri için söz konusudur. Toplumda hâlen yer alan gelenekler ise bunun tam aksi bir uygulamayı ortaya koymaktadır. Kadınların aleyhine olan, birtakım zayıf ve uydurma hadisler, kadının geri planda kalması için halk üzerinde bir baskı kurmuş, böylece İslâm aleyhtarı kişilerin bize yapmadığını biz kendimize yapar hale gelmişizdir.

Fıkıh kitaplarında gördüğümüz kadarıyla, zayıf rivâyetlere dayanarak birçok husus koca hakları kapsamına alınmış ve Hz. Peygamber zamanında helâl dairesi oldukça genişken, bazı mezheplerin görüşleri yüzünden saha iyice daralmış, kadınların sosyal yönü oldukça kısıtlanmıştır. Bu konuya mesned yapılan delillerin içerdiği naslar ve değerlendirilen-

111) 4/Nisâ, 19.

dirilmeleri son derece hassas konular olup yüzeyden geçilmemesi ve her bir maddesinin hadisleri, ayrıntılarıyla tahlil edilmesi gereken başlı başına farklı bir tez malzemesini teşkil ettiği görülmüştür. Dolayısıyla mesnetsiz, sağlam delillere dayanmadan yazılan eserlerde kadınların birçok hakkının telef edildiği görülmektedir. Oysa başkasının hakkının başladığı yerde diğerinin böyle bir talepte bulunamayacağı, kadının da böyle bir durumda günahkâr sayılmayacağı aşikârdır.

KAYNAKÇA

- ABD B. HUMEYD, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Humejd el-Keşşî (ö.249/863), **el- Müntehâb min Müsnedi Abd b. Humejd**, (Thk. Subhî el-Bedrî, Mahmûd Muhammed es-Sa'îdî), Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1408/1998.
- ABDERÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Kâsım el-Abderî (Mevvâk) (ö.897/1486), **et-Tâcu ve'l-İklîl**, I-VI, Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, Beyrut, 1398.
- ABDÜRREZZAK, Ebûbekr Abdü'r-Rezzak b. Hemmâm es-San'ânî (ö.211/826), **el-Mu-sannaf**, I-XI, (Thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1403.
- ACLÛNÎ, İsmâîl b. Muhammed (ö.1162/1748), **Keşfü'l-Hafâ ve Müzlu'l-İlbâs amme'stehera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs**, I-II, (Thk. Ahmet el-Kalâş), Müessesetü'r-Risâle, 4. baskı, Beyrut, 1405.
- AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed (ö.241/855), **Müsned**, I-VI, Müessesetü Kurtuba, Mısır, t.y.
- , **Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifetü'r-Rical**, I-IV, el-Mektebü'l-İslâmiyy, Dâru'l-Hânî, Beyrut, Riyad, 1408/1988.
- AKDEMİR, Salih, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", **İslâmî Araştırmalar: Kadın Özel Sayısı**, C.V, S.: 4, Ankara, Ekim 1991.
- AKLE, Muhammed, **Nizamu'l-Üsre fi'l-İslâm**, I-III, Mektebetü'r-Risâleti'l-Hadîsiyye, 2. baskı, Ürdün Amman, 1411.
- AKTAŞ, Cihan, "Kadının Toplumsallaşması ve Fitne", **İslâmî Araştırmalar: Kadın Özel Sayısı**, C.V, S.: 4, Ankara, Ekim 1991.
- ALBÂNÎ, Muhammed Nâsıru'd-Dîn, **Daifu't-Tergîb ve't-Terhîb**, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 1. Baskı, 1421.
- ATEŞ, Ali Osman, "Hz. Peygamber'in ve Çocuklarının İsimleri Hakkında Bazı İddiaların Değerlendirilmesi", **D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.5, İzmir, 1989.
- , **Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.
- AZİMÂBÂDÎ, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hakk (ö.1273/1857), **Avnü'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvud**, I-X, 2. baskı, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut,

1415.

- BAĞDÂDÎ, el-Hatîb Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit (ö.463/1071), **Muvaddihu Evhâmi'l-Cem'i ve't-Tefrik**, I-II, (Thk. Dr. Abdü'l-Mu'tî Emin Kal'acı), 1. baskı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1407.
- BEHÛTÎ, Mansur b. Yunus b. İdris el-Behûtî (ö.1051/1641), **Keşşâfu'l-Kinâ'an Metni'l-İknâ**, I-VI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1402.
- BEYHAKÎ, Ebûbekr Ahmed b. Hüseyin (ö.458/1066), **es-Sünenü'l-Kübrâ**, I-X, (Thk. Muhammed Abdü'l-Kadîr Atâ), Mektebetü Dâri'l-Ba'z, Mekketü'l-Mükerreme, 1414/1994.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö.256/870), **Kitâbu'd-Duafâi's-Sağîr**, (Thk. Mahmud İbrahim Zâid), Dâru'l-Va'y, 1. baskı, Haleb, 1396.
- , **el-Câmiu's-Sahîhu'l-Muhtasar**, I-VIII, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.
- , **Kitâbu't-Târîhu'l-Kebîr**, I-VIII, (Thk. es-Seyyid Hâşim en-Nedvî), Dâru'l-Fikr, t.y.
- , **Kitâbu't-Târîhu's-Sağîr**, I-II, (Thk. Mahmud İbrâhim Zâid), Dâru'l-Va'y, Mektebetü Dâri't-Türâs, Haleb, 1. baskı, Kahire, t.y.
- el-BÜCEYRİMÎ, Süleyman b. Amr b. Muhammed el-Büceyrimî, **Hâşiyetü'l-Büceyrimî**, I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Diyarbakır, Türkiye, t.y.
- CÛZCANÎ, Ebû İshak İbrahim b. Yakub, el-Cûzecânî (ö.259/873), **Ahvâlü'r-Ricâl**, (Thk. Subhi el-Bedri es-Samerrâî), Müessesetür-Risâle, 1. baskı, Beyrut, 1405.
- DÂRAKUTNÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer (ö.385/995), **Sünen**, I-IV, (Thk. es-Seyyid Abdullah Hâşim), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1386/1966.
- DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (ö.255/868), **Sünen**, I-II, (Thk. Fevvez Ahmed Zemrelî, Halid es-Seb' el-İlmî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, Beyrut-1407/1987.
- DERDÎR, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed, **eş-Şerhu'l-Kebîr alâ Muhtasari'l-Halil**, I-IV, (Thk. Muhammed Alîş), Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.
- DİMYÂTÎ, Ebûbekir es-Seyyid el-Bekrî b. es-Seyyid Muhammed Şatâ ed-Dimyâtî (ö.705/1305), **İânetu't-Tâlibîn**, I-IV, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.
- EBÛ AVÂNE, Ya'kûb b. İshâk el-l-İsferâînî (ö.316/928), **Müsned**, I-V, (Thk. Eymen b. Ârif ed-Dimaşkî), Dâru'l-Ma'rife, 1. baskı, Beyrut, 1998.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö.275/888), **Sünen**, I-V, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.
- EBÛ YA'LÂ, Ahmed b. Ali b. el-Mevsilî (ö.308/920), **Müsned**, I-XIII, (Thk. Hüseyin Selim Esed), 1. baskı, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Dimaşk, 1404/1984.

- EBU'L-MEHÂSİN, Yusuf b. Mûsâ el-Hanefî, **el-Mu'tasar mine'l-Muhtasar min Müşkili'l-Asâr**, I-II, Alemü'l-Kütüb, Mektebetü'l-Mütenebbî, Beyrut, Kâhire, t.y.
- GÖRMEZ, Mehmet, **Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu**; Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.
- HÂKİM, et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hâkim (ö.318/930), **Nevâdiru'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl**, I-IV, (Thk. Abdurrahman Umeyre), Dâru'l-Ceyl, 1. baskı, Beyrut, 1992.
- HÂKİM, en-Neysâbü'rî Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh (ö.405/1014), **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**, I-IV, (Thk. Mustafa Abdü'l-Kâdir Atâ), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1411, 1990.
- el-HATTAB, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Abdurrahman el-Mağribî (ö.954/1547), **Mevâhibu'l-Celîl**, I-VI, Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, Beyrut, 1398.
- el-HÂRİS B. EBÎ ÜSÂME (ö.286/899); Heysemî, Ebu'l-Hasen Nureddin Ali b. Ebi Bekr (ö.807/1405), **Müsnedü'l-Hâris (Zevâidü'l-Heysemî)**, I-II, (Thk. Ahmed Salih), 1. baskı, Merkezü Hidmeti's-Sünne ve's-Sünneti'n-Nebeviyye, el-Medînetü'l-Münevvera, 1313/1992.
- HÂTEMÎ, Hüseyin, "Modern Mahrem ve İslâm'ın Kadına Bakışı", **İslâmî Araştırmalar: Kadın Özel Sayısı**, C.V, S.: 4, Ank, Ekim 1991.
- HEYET, Mustafa, İbrâhim-ez-Zeyyât, Ahmet Hasan- Abdülkâdir, Ahmet- en-Neccâr, Muhammed Ali, **el-Mu'cemü'l-Vasît**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1960.
- HEYSEMÎ, Ebu'l-Hasen Nureddin Ali b. Ebi Bekr (ö.807/1405), **Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid**, I-X, Dâru'r-Riyâd li't-Türâs, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, Beyrut-1407.
- , **Mevâridü'z-Zamân**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.
- HUMEYDÎ, Ebûbekr Abdullâh b. ez-Zübeyr (ö.219/834), **el-Müsned**, I-II, (Thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Mektebetü'l-Mütenebbî, Beyrut, Kâhire, t.y.
- İBN ABDİLBER, Ebû Amr Yûsuf b. Abdilber en-Nemerî (ö.463/1071), **et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-Meânî ve'l-Mesânîd**, I-XXII, (Thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdülkebîr el-Bükrâ), Vizâratü'l-Umûmi'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Mağrib, 1387.
- İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emin b. Ömer (ö.1252/1836), **Reddü'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-Muhtâr**, I-VI, 2. baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1386.
- İBN ADÎ, Ebû Ahmed Abdullâh el-Cürcânî (ö.365/976), **el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl**, I-VII, (Thk. Yahyâ Muhtâr Gazâvî), Dâru'l-Fikr, 3. baskı, Beyrut, 1409/1988.
- İBN EBÎ ŞEYBE, Ebûbekr Abdillâh b. Muhammed (ö.235/849), **el-Kitâbu'l-Musannaf**

- fî'l-Ehâdisi ve'l-Asâr**, I-VII, (Thk. Kemal Yusuf el-Hût), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409.
- İBN HACER, el-Askalânî Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Hacer (ö.852/1448), **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, I-VIII, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1412/1992.
- , **Lisânu'l-Mizân**, I-VII, el-Müessesetü'l-Alemiyye li'l-Matbûât, Beyrut, 1406/1986.
- , **el-Metâlibü'l-Âliye bi Zevâidi'l- Mesânîdi's-Semâniye**, (Thk. Ganîm b. Abbas b. Ganîm ve diğerleri), Dâru'l-Vatan, Riyad, 1. Baskı, h.1418.
- ALBÂNÎ, Muhammed Nâsîru'd-Din, **Daifu'l-Câmii's-Sağır ve Ziyâdetuhu** (Thk., Zühayr eş-Şâviş), el-Mektebetü'l-İslamiyy, Beyrut, 2. baskı, h. 1408, 2730.
- İBN HAZM, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed ez-Zâhirî (ö.456/1063), **el-Muhallâ (bi'l-Asâr)**, I-XI, (Thk. Lecnetü İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî), Dâru'l-Afâki'l-Cedîde, Beyrut-t.y.
- İBN HİBBAN, Ebû Hatim Muhammed b. Ahmed (ö.354/965), **el-Mecrûhîn min'el-Muhaddisîne ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn**, I-III, (Thk. Mahmûd İbrâhim Zâhid), Dâru'l-Va'y, Haleb, 1396.
- , **Sahîhu İbn Hibban bi Tertîbi İbn Bülbân**, I-XVIII, (Thk. Şu'ayb el-Arnâvut), Müessesetü'r-Risâle, 2. baskı, Beyrut, 1390/1970.
- , **Sikât**, I-IX, (Thk. es-Seyyid Şerefüddîn Ahmed), 1. baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1395/1975.
- İBN HUZEYME, Ebûbekr Muhammed b. İshak (ö.311/923), **Sahîh**, I-IV, (Thk. Dr. Muhammed Mustafa el-A'zamî), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1390/1970.
- İBN KUDÂME, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî (ö.620/1223), **el-Kâfi fî Fıkhi'l-İmâmi'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel**, I-IV, (Thk. Zühayr eş-Şâviş), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 5.baskı, Beyrut, 1408.
- , **el-Muğni**, I-X, 1. baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1405.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (ö.273/886), **Sünen**, I-II, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr el-Afrîkiyye el-Misriyye (ö.711/1311), **Lisânü'l-'Arab**, I-XV, 1. baskı, Dâru Sâdir, Beyrut, t.y.
- İBN NÜCEYM, Zeyyin b. İbrâhim b. Muhammed b. Muhammed b. Bekr (ö.970/1562), **el-Bahru'r-Râik**, I,VII, Dâru'l-Ma' rife, Beyrut, t.y.
- İBN RÂHÛYE, İshak b. İbrâhîm b. Mahled (ö.238/852), **Müsnedu İshak b. Râhûye**, I-III, (Thk. Abdülgafûr b. Abdülhak), 1. Baskı, Mektebetü'l-İmân, Medînetü'l-Münevvera, 1412/1991.

- İBN RÜŞD, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö.595/1203), **Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid**, Dâru'l-fikr, Beyrut, t.y.
- İBNU'L-CA'D, Ebu'l-Hasen el-Cevherî, Ali b. el-Ca'd b. Ubeyd (ö.230/845), **Müsenedu İbni'l-Ca'd**, (Thk. Amir Ahmed Haydar), Müessesetu Nâdir, Beyrut, 1410/1990.
- İBNU'L-CÂRÛD, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali (ö.307/919), **el-Müntekâ mine's-Süneni'l-Müsennede**, (Thk. Abdullah Amr el-Bârûdî), Müessesetu'l-Kitâbi's-Sekafiyye, Beyrut-1408/1988.
- İBNU'L-CEVZÎ, Cemâlüddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân el-Bağdâdî (ö.595/1203), **ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn**, I-II, (Thk. Abdullah el-Kâdî), 1. baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1406.
- İBNU'L-HÜMÂM, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid (ö.681/1282), **Fethu'l-Kadîr**, I-VII, 2. baskı, Dâru'l-fikr, Beyrut, t.y.
- İBNÜ'L-ESÎR, İzzüddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî (ö.606/1210), **en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser**, I-V, (Thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Mahmud Muhammed et-Tabâhî), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1399/1979.
- İSBEHÂNÎ, Ebû Nuaym, Ahmet b. Abdillâh (ö.430/1039), **Müsnedü'l-Müstahrec alâ Sahîhi'l-İmâmî Müslim**, (I,IV), (Thk. Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfî), 1. baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996.
- İslâmî Araştırmalar: Kadın Özel Sayısı**, Ed. Mehmed S. Hatioğlu, C.V, S.4, 1991.
- KARACABEY, Salih, "Hadislerin Metin Tenkidinde Fiili Sünnete Müracaatın Önemi Bağlamında Kadınların ve Çocukların Camiye Gitmeleri İle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi", **Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Bursa, 2000, C. 9, s. 9, sf.267.
- KÂSÂNÎ, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd (ö.587/1191), **Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Serâi'**, I-VII, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, ikinci baskı, Beyrut, 1982.
- KEHHÂLE, Ömer Rıza, **A'lâmu'n-Nisâ fî Alemeyi'l-Arabi ve'l-İslâm**, 2.Baskı, Di- maşk, 1959,
- KIRBAŞOĞLU, Mehmet Hayri, "Kadın Konusunda Kur'an'a yöneltilen Başlıca Eleştiriler", **İslâmî Araştırmalar: Kadın Özel Sayısı**, C.V, S.4, Ankara, Ekim 1991.
- MA'LÛF, Levis, **el-Müncid fi'l-Lüga**, el-Matbaatü'l-Katolikiyye, Beyrut, 1980.
- MAKDÎSÎ, Ziyâuddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdi'l-Vâhid b. Ahmed el-Hanbelî (ö.643/1245), **el-Ehâdisü'l-Muhtâra**, I-X, (Thk. Abdümelik b. Abdillâh b. Dehîş), Mektebetü'n-Nahdati'l-Hadîse, Mekke-1410.
- MÂLİK b. ENES, Ebû Abdillâh (ö.179/795), **el-Muvatta**, I-II, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.
- MÜBÂREKPÛRÎ, Muhammed Abdurrahman b. Abdirrahîm (ö.1353/1934), **Tuhfetü'l-**

- Ahvezî bi Şerhi Câmî'i-Tirmizî**, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.
- MÜNÂVÎ, Muhammed Abdirrauf el-Münâvî (ö.952-1031/), **Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmî's-Sagîr**, I-VI, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1. baskı, Mısır, 1356.
- MÜNZİRÎ, Ebû Muhammed Abdülazîm b. Abdi'l-kavî, el-Münzirî (ö.656/1258), **et-Tergîb ve't-Terhîb**, I-IV, (Thk. İbrâhim Şemsüddin), 1. baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417.
- MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö.261/874), **el-Câmiu's-Sahîh**, Thk. M. Fuad Abdülbâki, I-III, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları , 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.
- NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb (ö.303/915), **el-Müctebâ mine's-Sünen (Sünenü'n-Nesâî)**, I-VIII, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.
- , **es-Sünenü'l-Kübrâ**, I-VI, (Thk. Abdü'l-Gaffâr Süleyman el-Bindârî, Seyyid, Kesrevî Hasen), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. baskı, Beyrut, 1411.
- OKİÇ, Tayyip, **İslâmda Kadın Öğretimi**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara,1984.
- SERAHSÎ, Şemsü'l-Eimme Ebûbekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (ö.483/1090), **el-Mebsût**, I-XXX, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1406.
- SIDDÎKÎ, Muhammed Zübeyr, **Hadis Edebiyatı Tarihi**, Ter.Yusuf Ziyâ Kavakçı, İstanbul, İrfan Yayınları, 1966.
- SİNBAVÎ, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed (ö.1232/1817), **en-Nuhbetü'l-Behiyye fi'l-Ehâdisi'l-Mekzûbe alâ hayri'l-Beriyye**, (Thk. Züheyr eş-Şâvîş), el-Mektebü'l-İslâmiyy, Beyrut, t.y.
- ŞABAN, Zekiyyüdin, **İslâm Hukuk İlminin Esasları** (Ter. İbrahim Kâfi Dönmez), Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Ankara, 1990.
- ŞÂFİ'Î, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris (ö.204/819), **İhtilâfu'l-Hadîs**, (Thk. Amir Ahmet Haydar), 1. baskı, Müessesetü'l-Kütübi's-Sakafiyye, Beyrut,1405-1985.
- , **Müsnedü'ş-Şâfi'i**, Dâru'l-kitâbi'l-ilmiiyye, Beyrut, t.y.
- , **es-Sünenü'l-Me'sûra**, (Thk. Abdülmütî' Emin Kal'acı), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1406.
- ŞÎRÂZÎ, Ebu İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf, **el-Mühezzeb fi Fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiiy**, I-II, Dâru'l-fıkr, Beyrut, t.y.
- ŞİRBÎNÎ, Muhammed, eş-Şerbînî el-Hatîb, **Muğni'l-Muhtâc İlä Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc**, I-IV, Dâru'l-fıkr, Beyrut, t.y.
- TABERÂNÎ, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (ö.360/970), **el-Mu'cemu'l-Evsat**, (I-X),(Thk. Tarik b. Abdillâh b. Muhammed, Abdü'l-Muhsin b. İbrâhim el-Hüseynî), Dâru'l-Harameyn, Kâhire, 1415.
- , **el-Mu'cemu'l-Kebir**, (I-XX), Thk. Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefi, II. baskı,

- Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Mevsıl, 1404/1983.
- TAYÂLİSÎ, Süleyman b. Ebû Dâvûd el-Fârisî (ö.204/819), **Müsned**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsa (ö.279/892), **Sünen**, I-V, Dâru Sahnûn ve Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.
- UĞUR, Mücteba, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.
- UKAYLÎ, Ebû Câfer Muhammed b. Amr b. Mûsâ (ö.322/934), **ed-Duâfâ'**, (I-IV), (Thk. Abdülmu'tî Emîn Kal'acı), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut,1404/1984.
- ZEHEBÎ, Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö.748/1347), **Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl**, I-VIII, (Thk. Eş-Şeyh Ali Muhammed Muavviz ve eş-Şeyh Adil Ahmed Abdülmevcud), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. baskı, Beyrut, 1995.
- , **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, I-XXIII, (Thk. Şuayb el-Arnâvût, Muhammed Nuaym), Müessesetü'r-Risâle, 9.baskı, Beyrut, 1413.
- , **el-Muğnî fi'd-Duafâ**, bir cilt, (Thk. Nurettin İtr.), b.y, t.y.
- ZEYDAN, Abdülkerim, **el-Mufassal fî Ahkâmi'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, I-XI, Beyrut, 1993.
- ZUHAYLÎ, Vehbe, **İslâm Fıkhı Ansiklopedisi**, Ter. Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy; H. Fehmi Ulus; Abdurrahim Ural; Yunus Vehbi Yavuz; Nurettin Yıldız, Risale Yayınları, İstanbul, 1992.
- ZÜRKÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yusuf ez-Zürkânî (ö.1122/1710), **Muhtasaru'l-Makâsidi'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdîsi'l-Müşte-hira**, (Thk. Muhammed es-Sabbağ), el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1403.
- , **Şerhu'z-Zürkânî alâ Muvatta İmâm-ı Mâlik (Ebhecü'l-Mesâlik)**, (I-IV), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I.baskı, Beyrut, 1411.